

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscript Library

No. ^{Ref.}
_{Ser.} 459

Title: *Mahabharata*
Jai hai hi

जैमिनि'स महाभारत

Incomplete

759

: Mahā Bhārata		: Title
:	: of Jaimini	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Year. Vols.
:	:	: Publisher
759:	: Begins + Ends	: Remarks

यतथाश्रुर्षनखांप्रति॥ निजघानशरैः षड्विस्तयातेपंचधाकृताः॥ धनंजयंशरैर्घोरैः सप्तभिः समता
रुम्भत॥ पुनः शरसहस्रैः सादृश्यंचक्रेर्जुनंरणे॥ मोहनास्त्रं पांडवोपिसंदधे कामुकेस्वके॥ प्रमीलामोहना
त्रंतत्संजुणंसायकैस्त्रिभिः॥ छित्वाप्राहारजुनंमूढमोहनास्त्रंनसातिते॥ अर्जुनः सगुणंकृत्वास्वध
नैः कोपपूरितः॥ यावत्पातयतेतां हिवाणीरेवचाभवत्तदा॥ मापार्थसाहसंकार्ष्णः संग्रामस्त्रीवधंप्रति
नैः शक्यात्त्वयाजेतुंवर्षाणामयुतेनच॥ इमां वरयुभङ्गतेयादिजीवितुमिच्छसि॥ इमांप्रब्रह्मिनगरंत्वांवि
द्व्यामिष्मामिनिं॥ पार्थस्तद्भाषितंश्रुत्वा सर्वंचक्रेयथोदितं॥ प्रमीलांवरयामासयुहस्रमौलिशांपते॥
उवाचतांविशाळाक्षीसंगमंहास्तिनापुरे॥ तवूदास्यामिसंदेहं ब्रतच्छोहयरणे॥ कृष्णस्यदर्शना
दोषागमिष्यतिहितावकः॥ एतासामपिसर्वासांभक्तीरोमत्पुरेश्वरे॥ सविष्यतिनसंदेहोहयमुंचत्र
नैः शक्यात्त्वयाजेतुंवर्षाणामयुतेनच॥ इमां वरयुभङ्गतेयादिजीवितुमिच्छसि॥ इमांप्रब्रह्मिनगरंत्वांवि
द्व्यामिष्मामिनिं॥ पार्थस्तद्भाषितंश्रुत्वा सर्वंचक्रेयथोदितं॥ प्रमीलांवरयामासयुहस्रमौलिशांपते॥
उवाचतांविशाळाक्षीसंगमंहास्तिनापुरे॥ तवूदास्यामिसंदेहं ब्रतच्छोहयरणे॥ कृष्णस्यदर्शना
दोषागमिष्यतिहितावकः॥ एतासामपिसर्वासांभक्तीरोमत्पुरेश्वरे॥ सविष्यतिनसंदेहोहयमुंचत्र

वासतुर्भवानेहयज्ञसमाचर ॥ ॥ पुरोधा उवाच ॥ ॥ नराणामतिपुष्टानां मेदैस्तृप्तिश्चलोचनैः ॥ गजा
नां च हयानां च रथानां चामिषैर्मम ॥ देहोद्भवेः परा प्रीतिस्तत्प्रसादाद्भविष्यति ॥ सहस्वमात्रं राजेन्द्रं प
तीनां तु भोजनं ॥ तव यज्ञे करिष्यामि बद्धाशीन्वापरेः सह ॥ ह ॥ तस्य तावितमाकर्ण्य राक्षसो मुदितो भ
वत् ॥ चचार मंडपं रम्यं मृत्विजश्च पुरोहितं ॥ यज्ञार्थं तिरसा यो हं प्रायात्पार्थ च मंत्रं प्रति ॥ राक्षसानां च मे
घोराणां वृतः कोटि त्रयेण सः ॥ राक्षसाः पर्वतास्तदा ददृशुः पार्थ मार्गतं ॥ हनुमंतं विलोक्येव राक्षसो वाक्यम
ब्रवीत् ॥ पलायध्वं पलायध्वं भवतीनां न जीवितं ॥ वानराश्चात्र यास्यंति राक्षस्यो नेन पातिताः ॥ रावणस्य
पुरे दृष्टो मया यं यत्र जानकी ॥ स्थिता शोकवने देवी ततः प्रसृति मे भयं ॥ ॥ जैमिनि उवाच ॥ ॥ राक्षसी
वाक्यमाकर्ण्य प्राह लंबोदरापरा ॥ कृशहस्तापरा दीर्घग्रीवा ताल्य समुत्सुका ॥ रावणं मा वदस्व मे मृत्युः प्रा
प्तो ममाग्रतः ॥ वानरं लक्षयिष्यामि सभया पुरतस्तव ॥ तां तु चेवापरा प्राह किल यागदितं शुभे ॥ पश्य मे लु
प्तनौ दीर्घोच्छूको ममिविलंबिनौ ॥ योजनं प्राप्य मत्पक्षे कठिणोऽधुमनो शिनौ ॥ कुचेन पांडवरं हनुमं

तं वानरं ॥ सैन्यं च पातयिष्यामि न कुर्वामो भयं हतः ॥ जायते वानरा न्मे दोन मां जानाति स्तृपतिः ॥ ताव
त्तृतीया कुपिता ब्रुवती योजनस्तनी ॥ जगाद किं मया त्वत्तोगमिष्यति कपिस्त्विह ॥ त्वंततो योजनं प्राप्ता
नत्त्वमात्रममाग्रतः ॥ योजनं कुचयोः प्राप्तं कंबुकं मम पश्यतां ॥ व्ययं नेष्यामि सर्वासां भयं हत्वा हनुम
तं ॥ एतावदुत्का वचनं पार्थ सैन्यं निरीक्ष्य सा ॥ उत्पत्य गगने तीव्रा हाहा कृत्वा प्रधावती ॥ कुचाभ्यां च
ममाणाभ्यां स्फूर्काभ्यां संगरे नृप ॥ पातयंती बलं भरि चूर्णयंती महागजान् ॥ यत्र यत्र कुचो लुग्नो त
त्र तत्पातितं बलं ॥ चूर्णं च पार्थ सैन्यस्य हतं केवलमाहवे ॥ भीषणः पार्थ मा सोऽद्य वचनं वदमब्रवीत् ॥
तिष्ठ पार्थ कुतो यासि दिष्ट्या दृष्टो सि संगरे ॥ भीमेन मे हतस्त तस्तदाह न समीपगः ॥ त्वामद्य समरे ह
त्वानर मेधं समाचरेत् ॥ ततो भीमं हनिष्यामि पास्यामि रुधिरं मुमुदा ॥ ततो मुमोच नाराचान्मुद्गरान्पवते
द्रुमान् ॥ पांडवं पीडयामास राक्षसैः सहितो बली ॥ अर्जुनस्तं तथा भूतं सगणं सैव राक्षसं शरैः ॥ विभेदतरसा बा
णैः रणे कैलेमि हर्षणैः ॥ हनुमान् राक्षसानां हि चकार कदनं महत् ॥ लांगूलवष्टिताः सर्वास्ताडिता धर

न

सति

पीतले ॥ गतप्राणाभिन्नगात्राः कर्णेकेशहताश्रिताः ॥ भयासलायिताः काश्चिद्रुताः पर्वतसानुषु ॥ रक्षो
 द्वेः पांडवो मंत्रैः संमंत्र्य निशितान्छरान् ॥ मुमोच राक्षसान् सैन्ये सीतास्तु दुदुर्वनं ॥ भीषणः संसृजे मा
 यो रीक्षसी क्रोधपूरितः ॥ मेघावभ्रवुः शैलीश्च सिंहाश्च शतशो गजाः ॥ शार्ङ्गकाः शरमा व्याघ्रास्तरसा वि
 द्रुतस्तथा ॥ भीषणे नरपो राजनूपांडवप्रतियोजिताः ॥ आश्रमे मुनिरेवासीलीनशांतगृहे द्विजे ॥ गंगाती त्र
 रेस्वशिष्येभ्यो निगदन्निगमश्रुतिं ॥ अर्जुनं वापि तरसाराक्षसे स्त्रासिता वयं ॥ न विंदामः सुरवं वीरतपो
 स्माकं न सिध्यति ॥ स्वागतं ते स्तुतिष्वंश्रुतो सिंह्यरक्षणात् ॥ ऋषीणामाश्रमे भुक्ता लभन्ते क्षत्रिया
 बलं ॥ ज्ञात्वा मायां पांडवो यतं जघानाथ भीषणं ॥ गृहीत्वा कांचनं दास्य रत्नानि विविधानि च ॥ हयांस्तिति
 रकल्माषान्छत्रं दिव्यं च कुंडले ॥ ॥ इति श्रीमहाभारते जैमिनि कृते आश्वमेधिके पर्वणि एकविंशोऽध्या
 यः ॥ ॥ ॥ ॥ जैमिनिः ॥ ॥ ततो जगाम पुत्रस्य सहयः श्वेतवाहनः ॥ रम्यं मणिपुरं स्खलं बभ्रुवाहेन
 पाळितं ॥ नराः सत्यव्रता यत्र नार्यश्च पतिसेवकाः ॥ वेदशास्त्रार्थनिपुणाः सातियत्र महाजनः ॥ चिंतनादासु ७१

देवस्य नान्यविंता कदाचन ॥ बंधनं केशपुष्पाणां पाशः स सदया इव ॥ प्रकुर्वन्ति च घातं हि नारीणां कामिना
 युताः ॥ स्वप्ने पिना ॥ नृतं यत्र प्रवदन्ति जनाः क्वचित् ॥ जायन्ते देहदानेन वदान्याः सत्यसंगराः ॥ प्राकृतस्या
 पिलोकस्य मुरवाघाणी सुसंस्कृता ॥ निर्याति सर्वदा यत्र कल्लगो विंदवादिनी ॥ तुष्टपुष्टजनाकीर्णनित्योत्स
 वविभूषितं ॥ सोवर्णरोष्यप्राकारं दृष्टवानर्जुनः पुरं ॥ मुक्ताङ्गानि नीनां बहूदयेपि वमस्तके ॥ नासायेभा स्व
 तिसंरक्तां सरागाधरसंयुता ॥ शूराश्च यत्र शतशो बभ्रुवाहनपाळिताः ॥ महाकाळमपि प्राप्तोषयन्ति रणा
 जिरे ॥ विमुखानरणे वीरानार्थिनां विमुखाः क्वचित् ॥ जायन्ते देहदानेन वदान्याः सत्यसंगराः ॥ सहस्रं श
 कटानां हि कांचनेनापि पूरितं ॥ विचित्रं सुरवीथीभिः प्राकारैर्गोपुरैर्मठैः ॥ दिव्यं नरो जैवैकुण्ठं स्थापितं विलु
 नाक्षितौ ॥ निरीक्ष्य ततथा भूतं नगरं वाजुनो ब्रवीत् ॥ वयं कुतो वसं प्राप्तानरा ॥ जैमिनिः ॥ सुराणां वसति
 र्दृष्ट्वा विलोभार्थमाश्रवाश्रुपं ॥ ॥ इति श्रीमहाभारते जैमिनि कृते आश्वमेधिके पर्वणि द्वाविंशोऽध्यायः ॥ ॥
 जैमिनिरुवाच ॥ ॥ हंसध्वजः पार्थक्चः समाकर्ण्य ब्रवीच्चतं ॥ बभ्रुवाहननामा नृपतिर्जुनवर्त्तते ॥ तस्मै सु

पुळं
 वा
 सन
 दृष्टि
 स
 तुरं
 वते
 तं ॥
 कं
 राग

वणिसंप्रसादकदानांसहस्रकं॥प्रत्यहं नीयते पार्थम्यान्त्यैरपि पार्थिवः॥रथ्यं मणिपुरंतस्य संगता
 स्मोहयान्विताः॥तेजस्वी सबलः प्राज्ञो वेदार्थमनुवर्तकः॥बृहानुशासः॥अग्निः परस्त्री विमुरवः स
 दा॥दातृणां प्रथमश्चैको यथानारायणो हरिः॥सुमतिः सचिवश्चास्य हृत्काशः पराक्रमः॥सैन्यना
 थोस्य धीरो वसहते कुपितं हरिं॥परस्य सुकृतं कर्म परमाणुनि संरणं॥राज्यं विदयत्येव न स्मरत्यपरा
 जितं॥हयंग्रहोष्यति यदिसौ तिकाश्चास्य भूपतेः॥कुशेन महता मोक्तुं शक्या मोवाजिनं पुनः॥एवं ब्रुव
 ति वीरं हि गृध्रः परमदारुणः॥धनं जयकिरीटो ग्रेः स्थितो मृत्युप्रदर्शकः॥तेन ते विस्मिताः सर्वत्रासंजग्मु
 श्चकंपिरे॥परंतु वं नगरे श्रुत्वा धावन्त मागताः॥पाल्यमानं महावीरैः सबलेन किरीटिना॥ग्राहयामा
 सराजा सो लीलया बभ्रुवाहनः॥वीराणां युधिधीराणां सहस्रेण तुरंगमं॥रात्रौ संसदि चानीतं ददर्श ह
 रितः सनं॥पूजितं चर्चितं रम्यं मुक्तमाळा विभूषितं॥सिंहासने चोपविष्टो रत्नकाचन निर्मिते॥सभातस्थ
 विचित्रैरत्नैर्वितहिरण्यमयी॥अयुतस्तप्तसंयुक्तानां भावप्रदर्शिनी॥हंसस्येन मयूराश्च शुकपारा ७२

वतादयः॥सारिकाः को किलाका कारत्नकांचन निर्मिताः॥सजीवाश्च लक्ष्यं तेराजः सदसि शोभनाः॥
 रत्नदुग्धस्तडागैः सागजैर्मलैः संभाषता॥इहामृगैः कृत्रिमैश्च मीनैर्न केऽसमाकृता॥रत्नप्रदीपाः शत
 तशायत्रकांचन दीपकाः॥गंधतैलावसिक्ता साकं पूरपुलकस्तथा॥प्रदीपिता सभाभाति दीपैर्ना
 नाविधैर्नृपैः॥नृपक्ष्णकांत्या च शस्त्राणां चैव शोभया॥धूपवासेन पुष्पाणां गंधेनागरुणा स
 मा॥कस्तूरी सीकरैस्तौये गंधाद्यैश्च सकेसरैः॥मूर्च्छयंती वतां लोकान्नुपविष्टं नृपांतिके॥चि
 त्तमंत्रिणं मंत्रसंमतं॥जननी मे पांती नृत्यंती पितृवेशमनि॥ताळहीना यदा जाता पित्राशप्तमह
 त्मना॥नर्क सवचिरं तिष्ठ जले विगतताळिके॥यदा जुनस्य चरणौ देवात्प्राप्त्यसि शोभने॥सत्वां मो
 चयिता भक्तो विविधति न संशयः॥तया जाता पुरापाथोत्संज्ञातो हं पुरं शुभं॥जननी मां पति

पुष्पं
 वात
 सन्
 दृषि
 सव
 तुरं
 वते
 तं॥
 कंद
 रांग

२३ गतोसौतंयुधिष्ठिरं॥मयाप्राप्तंमहद्भ्राज्यंपुत्रोहंपांडवस्यहि॥किं करोमिसुबुद्धेचमयाकार्यं॥
 ॥सुमतिरुवाच॥॥एवमेवसुबुद्धेनप्रथमंनविचारितं॥तैर्येवपालनीयोसौवर्षमात्रंतुरंगमः॥स्व
 तुःशासनंकार्यजेतव्याहयहारिणः॥पुत्राणांपरमो धर्मोक्रियतेपितृपूजनं॥अतोहंसकलंराज्यंवि
 त्तंचविविधंतथा॥समर्पयार्जुनायाशुप्रसादयनिजंगुरुं॥ब्राह्मणैःसहिताःसर्वेनरनारीसुमन्विताः
 कुमारीणांगणाहृष्टागजास्तुदाव्रजंतुतं॥नृत्यंतोयांतुनर्तक्यःप्रगायंतश्चगायकाः॥वयंसर्वसैनिका
 स्तेनागरीकामहजनाः॥संभावयित्वाजनकंतावकंहरिसेवकं॥प्रदास्यामोहयंशीघ्रमेवमंत्रःसुरवप्र
 दः॥॥जैमिनिः॥॥श्रुत्वासुबुद्धेर्वचनंराजासौवस्त्रुवाहनः॥प्रययौसबलःशीघ्रंगृहीत्वातंतुरंग
 मं॥ब्राह्मणैःसहितोवीरैर्नागरीकैर्महजनैः॥वंदनानिचकर्षरंकुस्तरीभूषणानिच॥वाहिकैःशकैः
 श्वान्यैःसाकंरत्नविभूषितैः॥गजैर्मत्तैश्चंद्रगौरैःरथैःकनकभित्तिभिः॥एकतःश्यामकर्णैश्चतुरं

७३

पुत्रं
 वा
 स
 दृषि
 सेव
 तुरं
 वंते
 तं॥
 कं
 वाग

गैर्विहितो नृपः॥वादित्राणांचूनादेनजयशब्दैःसुमंगलैः॥गजारूढकुमारीणांकरमुक्तैश्चमौक्तिकैः॥
 अग्रतोधूपधूपैश्चलाजैर्द्वादलैर्द्वैतः॥यत्रव्यहनिजंसेन्यंस्थितोवानरकेतनः॥प्रद्युम्नपुरतःक
 त्वायौवनाश्वंसपुत्रकं॥अनुशाल्वंमहावीरंतथान्यान्यादवान्विभुः॥पादातिश्चार्जुनसुतःप्रहृष्टःप्र
 त्ययात्स्वयं॥संस्त्राप्यवस्तुजातंतत्तदानीतंतदग्रतः॥मुक्ताःकेशाःक्षालनार्थपादयोःपांडवस्य
 हि॥विरजस्कौतदापादौचक्रेकेशःप्रणम्यच॥वद्वेषुःकन्यकाःसर्वापुष्पैर्मुक्ताफलैस्तथा॥सामात्या
 दंडवद्भूमौपपातार्जुननंदनः॥अर्जुनस्याग्रतोराजनसाश्रुकंठोमहामतिः॥प्रांजलिःप्रणतोवीरःप्र
 त्यभाषतवार्जुनं॥तवाहंपुत्रकस्तातउत्ख्यापरिवर्द्धितः॥चित्रांगदाप्रसूतामांतंतुतीर्थकरःपुरा॥
 बभ्रुवाहननामाहंनजानेतुरंगंतव॥गृहाणराज्यंनिरिविच्छंशाधिमांतं धनंजय॥पुनरेवार्जुनपुरोनिष
 पातमहीतले॥क्षमस्वेत्यवदद्वाग्मीसामात्योबलसंहतः॥तंतथाभाषमाणंतोनिरीक्ष्यार्जुन

७४ प्रधुम्नप्रमुरवाः प्रोचुः पार्थ प्रतिमहीपते ॥ कथं पुत्रं न गृह्णासि ब्रुवंतं परमंहितं ॥ मानी च पतितं गता
 तमुत्थापय पांडव ॥ पश्य श्रियं च महतीं स्वपुत्रस्याति तेजसः ॥ ॥ जैमिनिः ॥ ॥ तेषां भाषितमाकर्ष्य
 पार्थः क्रोधसमन्वितः ॥ भाविना तदिनाशेन नियुक्तो वाक्यमब्रवीत् ॥ पदेन ताडयित्वाथ बभ्रु
 बाहनमोरसं ॥ मस्तके भर्त्सयित्वेनं मूर्ते काळमिवाद्भयत् ॥ न त्वं ममोरसो मंदमयग्रस्तकळेवरः ॥
 विशांगदाप्रसूतात्वां वैश्यान् मन्येन पांडवात् ॥ प्रथमं विधृतः कस्मात्तुरगो मे स्वपौरुषात् ॥ मयेन
 वैश्यवत्तंतु तुरगं दातुमागतः ॥ सुभद्रानंदनः पुत्रो ममैकः क्षत्रियांतकः ॥ येन द्रोणमुरवावीराः
 संग्रामे विमुरवीकृताः ॥ चक्रव्यूहं विनिर्भय रक्षितो धर्मनंदनः ॥ त्वं जंबूकः कुतः सिंहः सोमद्रो
 नंदनो मम ॥ मूढसैन्यं न पतितं तावकं मच्छरेः सितैः ॥ न बाणो हृदि मेलग्नो केथं भीतो सिद्धुर्मते ॥
 गंधर्वराज दुहितो जननी ते हि न त्वं की ॥ त्वं न दोषवगच्छाधराज्यं त्यक्त्वा गृहं गृहे ॥ धनुस्त्वजैतदि

पुच्छं रथं च कुलपांसन ॥ क्षत्रधर्मेण ते दुष्टजीवितं सुफलं न हि ॥ तस्माद्वं शंगृहाण त्वं बभ्रुवाकं ठेतु दुर्बलं ॥
 बालेयं दृष्ट्वा न ह्यराजो न्यप्रवर्त्तय ॥ ॥ जैमिनिः ॥ ॥ ततः सेबुबुधे सर्वं यत्पित्रा भाषितं वचः ॥ प्रत्युवाच ह
 सन्वाग्मी सकोपस्तत्र चार्जुन ॥ सर्वं सोढुं वचः पार्थ न त्वेकं क्षम्यते मया ॥ वैश्यजातं मन्यसे मां जननी मम
 दूषिता ॥ त्वया ल्यबुद्धिना लोके संशयंते द्यं सहरे ॥ क्षत्रियत्वं दर्शयामि तवाग्रे दधनं जय ॥ कथं तु कन्यकाः
 सर्वाः पुरमध्यमहाजनाः ॥ सैनिकाश्चात्र तिष्ठंतु ह्योयं च निबध्यतां ॥ कथं मोचयिता पार्थ मोचिष्यति
 तुरंगमं ॥ मया धृतं पौरुषेण व्यूह्य सेनां हि मासुरी ॥ सुमतिप्रमुरवावीरायत्ताः संतुरणे मम ॥ तथैव चक्रुः स
 र्वे ते गृहीत्वा तुरगं स्थिताः ॥ महत्सैन्यं कृतव्यूहं काळवक्रमिव स्थितं ॥ वामरापीडसंयुक्तमस्य दधकवचाद्व
 तं ॥ नवरत्नसुवर्णनभ्रपितं चारुं कुंडलं ॥ नानावादिच्छादेन शरवनादेन नादितं ॥ गजानामर्बुदं न ह्यंघरा
 कंबलधारिणं ॥ रथानामपिराजं द्रच्छापितं कोटि सुप्तकं ॥ हयानामधिरूढानामर्बुददितयं तथा ॥ त्रि
 शांगदात्मजेनैतया जितास्तक्षणा न्त्प ॥ तैस्तदा वेष्टितं सैन्यं पांडवस्य महात्मनः ॥ नानाशस्त्रप्रहरणं

५५ स्ततोयुहमवर्तत ॥ ततो रथं समारुह्य दिव्यं कनक विवृतं ॥ त्रिभुजं सहस्राद्यमुक्तामाळाविलुं
 बिनं ॥ प्रलंबं चामरधरं मयूराश्वं पञ्च ताकिनं ॥ किंकिणीजालसंयुक्तं सक्तं स्यंदनहासकं ॥ तिष्ठति
 छेत्युवाचापितरबभ्रुवाहनः ॥ गृहाणार्जुन कोटं दंडं पौरुषं पश्य मामकं ॥ पितृभावेन चानीतो मया यंतु
 रगस्तव ॥ कृतांतं विहिमां कुहं कस्त्वात्राताद्यविद्यते ॥ एवं ब्रुवाणं बलिनं बभ्रुवाहनमागतं ॥ समाक्ष्यं
 तं पार्थं हियुहार्थं दैत्यनायकः ॥ अनुशाल्वो महाबाहुस्तथा चासौ हसन्निव ॥ कालिः शतेन बाणानां अ
 नुशाल्वं समाकिरत् ॥ दैत्यः प्रयुक्तान् नाराचान् मध्ये विच्छेद सत्वरः ॥ छिन्नान् बाणान् वीक्ष्य राषाणामुमाचा क्ष्य
 न्यान् छिन्ने कीमुरवान् ॥ कोट्यः कंकपत्रान्सरणो दैत्याधिपं प्रति ॥ उभो शरविभिर्निर्गौरुधरेण समुद्धि
 तौ ॥ विरेजतुर्महाभागो पुष्पिताविव किंशुकं ॥ पूरयो मासतुर्बाणैर्गगनं पदं देवतं ॥ जलदाविव तोयो
 द्योपरस्परविभूषणौ ॥ अनुशाल्वस्य तुरगान् शरैर्निन्ये यमक्षयं ॥ चतुर्भिः पंचमेनापि सारथिचहस
 न्निव ॥ पञ्चेनास्य पताकां च विच्छेद तरसान् ॥ सप्तमेन ध्वजं छिन्नो धनुश्चैवाष्टमेन च ॥ सुवर्णं पुरं

दर्शयिर्दैत्यराजं समाकिरत् ॥ अन्यं रथं समारुह्य गृहीत्वा न्यमहहनुः ॥ दैत्याधिपो हिविरथं च
 कारार्जुनपुत्रकं ॥ शरीरं बाणसाहसैर्मिन्नं तस्य महोजसः ॥ सपुनः कालिनायुहविरथस्तत्क्षणान्
 तः ॥ दैत्याधिपो गदाघातैः प्राहिणो बभ्रुवाहने ॥ आपतंती च गगने कार्तस्वरविभूषिता ॥ अष्टधा
 च तदा चक्रैः शराभ्यां बभ्रुवाहनः ॥ अनुशाल्वं शरैर्घोरैर्निवसिः समताडयत् ॥ तैः शरैर्दितो राजा मू
 र्च्छितो निपपातह ॥ तं विसंस्तं समीक्ष्या यप्रद्युम्नो यो ह्युमागतः ॥ तिष्ठति छेति प्रवदन् बभ्रुवाहनमर्द
 यन् ॥ प्रवपन् चक्रशो बाणैः कृतोद्यगमनं तव ॥ सुवर्णं पुरं वेदर्शयिः पुनर्विब्याध पांडवं ॥ बभ्रुवाहस्त
 तः कुहो बाणानामयुतेन तं ॥ प्रद्युम्नमपि संग्रामेन गंचक्रयथोचितं ॥ बभ्रुवाहोर्जुनस्यापि सेनां तां
 चतुरंगिणीं ॥ ममं तं थबाणैर्बहुभिः सर्वकार्यविदारणैः ॥ तं वीक्ष्य कल्लतनयः पुनर्विब्याध सायकैः ॥
 बभ्रुवाहं च तस्मै न्यतेनाथ शरवृष्टिभिः ॥ मातंगामदसंयुक्ताः कामबाणाप्रपीडिताः ॥ पातिता विस्म
 यः कात्रभ्रममापारणांगणौ ॥ विकीर्णकंबलस्तस्माभिर्ननुं भाविचेतनाः ॥ यक्षागनाश्च कुर्वन्ति

संहारं यो वनं निजं ॥ गजकुंभच्युतैः सार्द्धं रम्यैर्मुक्ताफलेद्युधि ॥ दशशीर्षमेदहीनं कृत्वा रुधिरपूरितं ॥ अन्योन्यं
 तेन शिरसा ताडयन्ति हसन्ति च ॥ गजशीर्षवतुः षष्ठ्या योगिन्यश्वाकुविश्रमाः ॥ नृत्यन्तो वाहितैर्वीहैस्तदद्भुतं
 मिवाभवत् ॥ श्रुक्कांगायत्रवेताळाः कुर्वन्ति स्म निजांतनुं ॥ पुष्टाश्च सैन्यमेदेन लिपति स्म तथा बहिः ॥ गजमस्तं
 कमादाय भैरवाहय मस्तकं ॥ नरस्यापि रवरस्यापि करभस्य महच्छिरः ॥ नृत्यगोळकवद्धे विशिष्टपुर्गगने मु
 द्रुः ॥ कंकाळाभैरवायक्षाः पुष्टाश्च रुधिरं वपुः ॥ मुखोत्क्षिप्तैश्च रुधिरैश्चिष्टिपुश्च परस्परं ॥ गजां त्रमाळाः कं
 ठेषु दधानाः शीर्षकुंडलाः ॥ वेताळाः परिपुष्टांगाः समदंगा मुदान्विताः ॥ नरशीर्षमयां बध्वा पादयोः क्षुद्र
 घंटिकां ॥ कृतयानां स्मदश्यन्ते शोढिगाडकवादकाः ॥ श्रुडांगजस्य तटितां गृहीत्वा मुखवायुना ॥ पिशाचाः फु
 रयन्ति स्म कहांडान् पसतम् ॥ गजकर्णं गृहीत्वा कोवादयामास सशरं ॥ आदाय करं ग्रीवां मुक्तमांसं हि
 जंबुकैः ॥ नरां तत्र त्रीसंयुक्ता वीणावाद्यति स्म ह ॥ ग्रीवां मांसविहीनानां गतत्राणां च वाजिनां ॥ मुखानि मं
 दनहानि मंदंगावाद्यत्यमी ॥ ब्रह्मयहाश्च ते राजन प्रदध्मन् लोके युध्यति ॥ शिरांसितत्रवीराणां छि

कुं

नान्यादाय कोलुकात् ॥ क्रीडां कंडुकजांचैर्मैराळा स्वगणैर्दृताः ॥ यत्र यत्र ये हयं सैन्यं कृत्वा पुत्रेण मा
 रिष ॥ शोणितो घामहानयः केशशैवलशादलाः ॥ निमग्ना तत्र मातंगान दृश्यन्ते स्म मारिष ॥ यथा
 वै रतरणी घोरा द्वितीयेषां नराधिप ॥ इति श्रीमहाभारते जैमिनि कृते आश्वमेधे त्रयोविंशोऽध्या
 यः ॥ जैमिनि उवाच ॥ नदीतीरे श्वापदाश्च कर्षन्ति कुपापा निह ॥ नेत्राणि पतितानां च भ
 क्षयन्तो बवा शिरे ॥ मांसकर्मजं दुर्गन्धकपाळापलं महत् ॥ कृत्वा च भैरवास्तत्र चकिरे कलहं मुदा
 प्राकारस्थाः सादृहा संशिराभिर्गजवाजिनां ॥ गजमेदभयारौद्रिमां त्रसोत्रपतंगिकां ॥ पादस्वड
 कलांगुलाः कंकाळा गगने क्षिपन् ॥ एतच्चान्ये तदा चक्रुः प्रद्युम्ने युध्यति प्रसौ ॥ तं तथा वीक्ष्य कुपि
 तं बभ्रुवो हो महाबळः ॥ शरैराच्छिद्यतु रगान् सारथिं वा छिन्नहजं ॥ मूर्च्छितं तरसा श्ममौ पातयामा
 स स्तूतके ॥ रथानां विंशतिं तस्य प्रदध्मन्स्य महात्मनः ॥ नारा नारो स्वीकृतानां छिन्नाः पार्थात्मज
 नहि ॥ पातयामास कालितं मूर्च्छितं च स सारथिं ॥ ननाद सिंहवद्दीरा बभ्रुवाहोरणांगणो ॥ पुनरेवा

स्थितः कार्त्तिकर्षुवाहस्तथाउभौ ॥ अन्योन्यस्यरथोद्धित्वाप्रविष्टौ रवं यथारवगौ ॥ युध्यमानौ
 ततस्तौ तु नानामंडलवारिणौ ॥ अथार्जुनात्मजं रोषात् प्रधक्मनः क्षितिमंडले ॥ निःपिपेक्षरणा
 श्लाघी सिंहनादं चकार सः ॥ बभ्रुवाहः समुत्क्षेप्य तूष्णीं कृत्वा तमजं रुषा ॥ मुमोवास्मे कलपुत्रः वि
 छेदैर्नंत्रिभिः शरैः ॥ बभ्रुवाहश्च तस्मात्पंचभिस्तमताडयत् ॥ पुष्पिणीतनयेनापि बद्धधाताडि
 तः शरैः ॥ उभौ शस्त्रास्त्रकुशकौशुरौ परमधन्विनौ ॥ उभौ गगनगौराजनौ उभौ भूतलवारिणौ
 परस्परस्य संघर्षात्पतितौ धरणीतले ॥ संहूरं क्रोशमात्रं तौ वज्रपातादिवाचकौ ॥ उद्धितौ बभ्रु
 वाहस्तूरणामध्येनतं विभुं ॥ दृष्ट्वा शरीरं किमपीयं तुरथ मन्यं समाश्रितः ॥ ततः पांडवसेनांतामदृ
 श्यां भासुरामपि ॥ चकार बाणजालेन यथामोहो हरेः स्थितः ॥ भिन्नाः सायकवर्षेण भूभटतः क
 टहैः सह ॥ पतितास्तु दृश्यंत धातुरागप्रवाहिणः ॥ छिन्नशीर्षा भिन्नगात्रागतश्वासागतस
 वः ॥ शिरांसि पतिता न्येव गृहीत्वा महदायुधं ॥ कबंधाः शतशो हत्वा स्तास्तस्मिन् युद्धे समुद्धिताः ॥

तरुणीकरजैर्भिन्ना ये वीरारतिसंगरे ॥ यथा यथानजानंतितथा युद्धे पितादृशे ॥ केचित् बद्ध
 करा वीराः पतिता धरणीतले ॥ करपत्रकराः केचिद् दाहस्तास्तथा परे ॥ विश्रब्धधारिणाश्चान्ये
 संगरेशक्ति संयुताः ॥ मृशुंडीपरिघादीनि बिभ्राणाः केचिदाहवे ॥ समिंदिमाळामुसलास्तथान्येता
 मरान्विताः ॥ सपट्टिशायस्त्रिधराडमरांकुशपाणयः ॥ कुंतायुधं रणे पाशंकुठारं परशुं कुधा ॥ गृहीत्वा
 येन संभ्रो प्रोहताः पार्थसुतेन ते ॥ वरान्गजान्छरे धोरैः सारोहान्सांकुशान् रणे ॥ संधयान्छकलीक
 त्यननर्दार्जुननंदनः ॥ तस्य बाणोरथंगत्वा गजं गत्वा नरं तथा ॥ पदातीनं सकवचं यातियातिनतिष्ठ
 ति ॥ यत्र यत्र तूष्णीं स्फुरितत्रवद्भिः प्रसर्पति ॥ वने प्रज्वलितो तद्दत्तदहानो स्वगच्छति ॥ एवमेकेन तस्मै
 न्यंब्याप्तपार्थस्य धीमतः ॥ अनुशान्त्वेन ते वीरास्तथा युद्धमुपाययुः ॥ प्रधक्मनो नीलकेतुश्च यो वना
 श्वः सपुत्रकः ॥ हंसध्वजः सपुत्रश्च मेघवर्णो धनाधिकः ॥ एते सर्वे तमेकं हिना भवन्त्यो धितुं क्षमाः ॥
 पंचभिः पंचभिर्बाणैस्तान् सर्वान् समताडयत् ॥ विरथान् गजहीनांश्चान्यश्चान्छत्रविवर्जिनः ॥ महा

बलान्कीर्णकेशान्प्रखण्डैःपरिमोचितान्॥चकारसमरेकार्त्तःशुक्लास्यान्नातचामरान्॥रुधि
 रंस्वंपिबंतश्चसोमपानमिवापरे॥प्रमंतश्चश्चसंतश्चधावतश्चरणंगणे॥पलायंतश्चमिन्नास्ति
 शरैःकनकचित्रितैः॥कश्चित्प्रविष्टोनागस्यगतांत्रस्यकलेवरं॥सुखंस्वमन्यतेयावत्तावत्प्राप्तोमहादृको
 गजदेहात्समाकृष्यचतुर्नेत्रविवर्जितं॥विमिद्यद्दृश्यंतस्यस्तनंकुंभमिवावर्तितं॥शिवाशतैःपरिच्छन्नं
 ददशभुविवापरः॥तंसारोप्यविमानेस्वपतिं चक्रेस्तरंगना॥प्रत्यवाचहसंतीचशवंनामकलेवरं॥पश्यस
 मोतारयतितावकंरणमंडले॥मयाधुनापाद्यतेतेकुचाभ्यांकुरुणानने॥यथाचान्योविशाळाक्षपारात्रोद
 ष्ठाधरोयुवा॥स्वयमेवरणेकोपात्पुनर्नकेस्तरस्त्रिया॥व्यथान्निवारंसंप्राप्यप्रदृष्टस्तुहिकेतुकात्॥गज
 देहेप्रलंबतंबाणमिलकलेवरं॥एवंरणोद्वितीयंतुपश्यत्यन्यःखसंस्थितं॥दोलायांदोलितलोकेदिवा
 स्त्रीभिरलंकृतं॥अपेशळीकुचस्त्रीणांब्राह्मणशप्रपीडितः॥कश्चिद्रणगतोनान्यासमानात्समरेनहि
 इतरस्तत्रसंग्रामेपतितेस्वकलेवरे॥ददशवृष्टिमहतीपततीचैवपुष्करात्॥विमानेपिप्रियावक्त्रगजगं

डधजीवति॥एवंतेनतदायुहंकुर्वतार्जुनस्सनुना॥सैन्यंचहतमप्रीतंभग्नंचपरिपातितं॥चतुर्विधंपुन
 रसौजग्राहस्वमिवावहे॥बाणैर्विमोहितान्वीरान्स्वपुरेसमुमोदयत्॥नीयंतेगजशाळासुगजाःपार्थस्य
 वाजिनः॥यथाश्चवस्तुजातंचपुरमध्येगतंनृप॥प्रदहन्प्रमुखावीरामोहिताःशरवृष्टिभिः॥संग्रामस्त
 भवद्राजन्वस्तुवाहनपार्थयोः॥यथाकुशायरामस्यवाजिमेधेहयेधृते॥हंसध्वजेनवीरेणकृतंयुहंनराधि
 प॥स्वबाणैर्वस्तुवाहस्यमिन्नंरथसहस्रकं॥स्वरथंपालयित्वायेतिन्नमस्यवपुःशरैः॥शस्त्रास्त्राणिवपा
 र्थस्यकृतानिविफळानिव॥अक्षौहिणीपंचकंतुविजितंजनमेजय॥श्रुत्वाकलस्यवचनंपतनंपुत्रयोर्मधे
 वस्तुवाहनपार्थयोबाणंचपरिमुंचति॥तेनवीरसहस्रस्यबलंभवतिपातितं॥पार्थपुत्रस्यबाणौघैर्मराळध
 जशायिनः॥रथोपिपरमाणुत्वंप्राप्तवान्समरेतदा॥समिन्नदृद्योराजनरुहंसकेतुःसितिययो॥पतितेचमहा
 वीरेरुहंसकेतोमहात्मनि॥सूक्ष्मेणःसमरेयाहुबस्तुवाहनमागतः॥जघाननवमिबाणैःपार्थस्सनुंसवक्षसि॥छ
 त्रंध्वजंधनुश्चास्यत्रिभिर्बाणैर्दिधाकरोत्॥शतेनचसहस्रेणताडयामासवक्षसि॥पुनर्वदस्सहस्रस्यक

७२ दनं कृतवानसौ ॥ गजानां चंद्रशुभाणां शतानि च महाहवे ॥ निहत्य पृथिवी चक्रे मांसपंकां सरारुणां ॥ युद्धक्षेत्रे
 च मेराळाः कर्षंति गजमस्तकैः ॥ अधो दंतैरूर्ध्वकरैर्वीजिस्कंधानियंत्रितैः ॥ आंचत्रिगुणितां क्षेत्रे गजमुक्ता
 फळानि च ॥ कृत्वा बीजं वपंतश्च तस्मिन्काले विशांपते ॥ शिरांसि वेष्टयित्वा त्रेमुंडकं च क्रिरे परे ॥ कंकाळाग
 जपुच्छानां इक्षुर्दंडान् प्रपीडयन् ॥ शिरांसि व्यूतफळवत्प्रवपंति च सत्वरः ॥ यक्षिण्यो नागवरणैः छिन्ने
 भुसळकंडनैः ॥ नृशीर्षाणि च कुर्वंति गायं त्यस्तृद्यशो महत् ॥ यंत्रैर्गजानेन मयैः छिन्नैः शीर्षंति चापराः ॥ सु
 वेगयुहेन गता विपरीतमिवाभवत् ॥ कालिस्ततोर्ध्वचंद्रेण सुवेगस्य महच्छिरः ॥ विच्छेदपतितं नैतत्संमुखं
 वागतं रणे ॥ तच्चापि विदलीकृत्य यावत्प्रशयति चार्जुनिः ॥ शकले पुनरायाते ते दिधा कारिते मुना ॥ शकला
 नां चतुष्कं वनभूमौ पातितं नृप ॥ हृदये स्य प्रलग्नं हि भूर्छितो भूतदार्जुनिः ॥ विहाय पुनरेवायं कश्मलं स
 हौ छितः ॥ ततः परः प्रज्वलितः प्रळये पावको यथा ॥ जघान पांडवी सेनां स्थितां पार्थस्य वाग्रतः ॥ रुद्रसा
 ध्यमरुत्कल्पैः वीरैः संरक्षितामपि ॥ तस्मिन्दिने स्थितो तोतु पार्थ कर्णसुतावपि ॥ पार्थनाशे विलीयंते

यथा जीव परेश्वरौ ॥ अन्ये ये भूर्छिता वीराः पुरमध्ये महाबळाः ॥ उल्हपीपालयामासं विशल्ये विविधौष
 धैः ॥ स्वप्राणनाथस्य बलं पालयामासमा मिनी ॥ नगराजसुता देवी वृथा पार्थेन धीमता ॥ तीर्थया
 त्राप्रसंगेन तथा चित्रांगदा वसा ॥ उवाच पांडवस्तत्र वृषकेतुं महाबलं ॥ सैन्यं नष्टं कर्णपुत्रवस्तुजातं
 च मे हृतं ॥ हंसध्वजमुखा वीराः पातिता मम सान्निधौ ॥ प्रद्युम्नः सहपुत्रेण नीतो मणिपुरं प्रति ॥ मद
 र्थसायकैश्चैव शोभन्ति बद्धास्तितौ ॥ अनुशाल्वोऽपि समरे पातितो नैव दृश्यते ॥ सुवेगो निहतश्चा
 द्यनीताश्च मम वीणाकाः ॥ छत्रैर्ध्वजैः कार्मुकैश्चामरैर्वीरैश्च वरुणैः ॥ केयूरैः कटकैर्हनुमैर्भुक्तैः पश्य मे दि
 नी ॥ संबन्धनां सायकैस्तीक्ष्णैस्त्रिशूलैः पातितांशुकैः ॥ एकस्त्वमसि पुत्रात्र नापरः काश्चिदेव नः ॥ निर्गच्छतां
 तु नगरं यत्र तौ धर्ममाधवो ॥ कुळपुत्रोऽसि मइते भ्रातृणां जीवमेव ॥ एवं ब्रवीति वीरैश्च यावत्तस्याग्रतो नृप
 तावत्पार्थकिरीटस्त्वावायसो गृध्रको मुखं ॥ जालागृध्रं मस्तकैश्च शंसते वैशसंस्कृतैः ॥ तथा करोतं नीडे
 स्वे रथस्य किल शायितं ॥ शिरोहीनानि जघायां नासाविरहितं मुखं ॥ स्फुल्लिगवजितं नैव प्रत्युवाच पु

८० नर्वचः॥ पुत्रप्रयाहिराजानंभीमयुक्तं वमेहरिं॥ शंसंतिवैशसंधोरंडुनिमित्तानिमेरणे॥ भवान्यदिमया
साहिप्राप्नोतिमरणंतदा॥ तदाघनाशोयशसोभविष्यतिपरंपरंक्षितो॥ बद्धधायोधितश्चासिभिन्नंवा
णोर्वपुश्चते॥ विनात्वांनष्टथर्जीवेतस्मान्मुचामिगम्यतां॥ अकार्यं हिमहज्जातंमत्तोराराजासुदीक्षितः॥
असिपत्रव्रतवरोनचयज्ञक्रियाभवेत्॥ युधिष्ठिरस्यनस्नातयज्ञांतावष्टतंनहि॥ जळयात्राचतुःषष्टि
धिदंपतीभिर्नवक्रिरे॥ युधिर्मुखवावीराभीमाद्याममबांधवाः॥ छत्रंशतशलाकं चव्याघ्रवर्मसमान्वितं॥ अ
ग्रतो धर्मराजस्यगतंलज्जाविभ्रषणं॥ विप्राणां पृष्ठतां चाग्रे ध्वनिः स्वमंडकाद्रतः॥ नष्टवाः कनकानहाः
सृचयानजुरुकृता॥ वैकं कतययाजज्ञेवैखानैर्भंडिताननाः॥ यूपविल्लाः स्वादिराश्चपालाशाः खोटजाः
शुभाः॥ धिग्जीवितंममवृथामन्येयुहं करोम्यतः॥ वृषकेतुस्तवा॥ ॥ नगच्छामिभयान्मृत्योरणंत्यक्त्वा
धनंजय॥ सूर्यः पितामहोभातिमद्गतात्पतितोभवेत्॥ प्रभंगस्यरणेमेद्यतस्मान्मृत्युर्मविष्यति॥
त्वंप्रयाहिमहोबाहोगमनंकीदृशमम॥ एकपत्नीचसारम्यानमां प्राप्तं निरीक्षते॥ विभुरवंतांपरित्य

ज्यसत्यमेतद्वीमिते॥ पश्याद्यपौरुषं पार्थवश्चुवाहनमागतं॥ योधयामिसमक्षंतस्वसैन्य
मसिं संहरे॥ मित्रार्थेत्यजतः प्राणान्गवार्थेवादिजन्मनां॥ स्वामिकोर्येचसमरेतस्यलोकाः स
नातनाः॥ जायंतेनात्रसंदेहः केवल्यमपिचिंतितं॥ यावत्प्राप्तोमहाबाहुः संग्रामेपरितिष्ठति॥
तावत्क्रतुरयंजातः किं वृथामां प्रभाषसे॥ एतावदुक्त्वावचनंनमस्कृत्य धनंजयं॥ नथेनातिपता
केनवश्चुवाहनमाद्रयत्॥ तिष्ठतिष्ठरणेवीरान्पंडवस्यत्वयाहताः॥ तेषामेवाद्य सर्वेषां करिष्येहि
तमत्रतत्॥ एवंब्रुवंतंबळिनंकर्णपुत्रंशरेस्त्रिभिः॥ विव्याधदृष्ट्येत्तर्णंतेभित्वा धरणीगताः॥ तृषि
ताइवराजैश्चातुर्भोगवतीजळं॥ वृषकेतुः शरेः षड्भिः तंजघानस्तनोतरे॥ सशरैरदितः कालि
भूम्यमाणः कथंवन॥ संच्छाप्यात्मानमव्यग्रायोधयामासकर्णजं॥ तिळशस्तद्रथं कृतवानि
पात्यर्थसारथिं॥ हयान्हुत्वाथसमरेशंरवंदध्मोप्रतापवान्॥ तस्यागं पूरयित्वाथशरैः कुनक
वित्रितैः॥ ततो जघाननाराचः कर्णं स्रजुं महाहव॥ रथंतस्य सुचित्रंतं सस्रतंतुरगयुतं॥ छित्वा

८१ रथसहस्रेण ताडयामास पांडवी ॥ आग्नेयमस्त्रं सहसामुमो चार्जुननंदनः ॥ वारुणं स्वयमेवाथ वायव्यं च
 सरोषितः ॥ पार्वतास्त्रं च शाकं च कोबेरमथ वारुणं ॥ त्वाष्ट्रं चातिबलं श्रीमान् सावित्रमथ सागरं ॥ आगत्य
 मस्त्रं कामास्त्रं विचारास्त्रं च दारुणं ॥ कार्तिकेयकृतं चास्त्रं याम्यं रुद्रास्त्रमाहवे ॥ कंकाळं मुसळं शूळं शक्तीकं
 नकं भूषणाः ॥ कर्णपुत्रोऽथ विशेपगृहीत्वैकमभिद्रुतं ॥ यथा चाहं बभ्रुवाहो मुंचत्यस्त्रं निजास्त्रकं ॥ बहवो
 निहता वीरास्तस्मिन् युद्धे महात्मना ॥ संहारकाले राजेन्द्र रुद्रेणो वनिपातिताः ॥ रुद्रकीडनकं जातं हरेतत्
 स्तिकरं महत् ॥ निधनं रथनागानां पदातीनां च कर्षणात् ॥ ततोऽस्त्रवृष्टितः कार्ष्णिश्चिंतयामास वैभवं ॥ सर्वा
 ण्यस्त्राणि तेनाथ बभ्रुवाहो महाबलः ॥ शमयित्वा शरैर्धौनैः पांडवोऽस्त्रं समाददे ॥ उवाच कर्णपुत्रं तं बहवो
 निहता मया ॥ नाहं ते स्तां दशां प्राप्तो यथा कर्णात्मजे न हि ॥ एनमत्र हनिष्यामि वृत्रो न मुचिनायथा ॥ एनमु
 दिश्य वरुणो विशेपाः शृगमाहवे ॥ हृदयेऽस्य शरो लब्धो वृषकेतोर्महात्मनः ॥ बाणो गृहीत्वा गगनेऽभामया
 मास कर्णजं ॥ दिशश्च विदिशः सर्वाः सरितः सागरानपि ॥ न पपात धरादेशे तदद्भुतमिवाभवत् ॥ अनेन ८१

वस्त्रगात्रेण भिनत्येष पितामहं ॥ ततस्तृतीये दिवसे यत्र यत्र शरोगतः ॥ तत्र तत्र रणे प्राप्तौ पितापुत्राबुभा
 वपि ॥ निरीक्षितः कर्णपुत्रं नीयमानः शरेणा हि ॥ तृतीये दिवसे बाणः पपात धरणीतले ॥ तस्मिन्मणिपुरे
 राजन्यार्थस्य पुरतो बली ॥ ततः कर्णात्मजः क्रुद्धः पुनरेवो ह्वितः क्षिपत् ॥ शरान्यं च रथं तस्य युक्तस्य सह
 सा हरत् ॥ तेशरास्ते रथं चास्त्रं स हतं स पताकिनं ॥ अनयत्सहितास्ते न नाकलोकं पितामहं ॥ रविमंडले
 मत्कं कं प्रविशंतं रथं स्वकं ॥ बाणनिर्मिन्नकायोऽपि वीक्ष्यात्मानं मुमोच सः ॥ सरथोऽभानुनादग्धो यथा सं
 पातिरंडजः ॥ पतंतं बभ्रुवाहं हि वृषकेतुः शरेस्त्रिभिः ॥ प्रेषयामास समरे स्वपितामहं मंडले ॥ हंसध्वजो म
 दीयोऽत्र जितो वीरत्वया पुरा ॥ तदर्थं त्वां प्रेरयामि बभ्रुवाहं सरालये ॥ इन्द्रस्तं कुपितो वाक्यं प्रत्युवाच विशां
 पते ॥ तावच्छरान्दिधा कृत्वा सबलो बभ्रुवाहनः ॥ पपात कुपितो वीरस्तयोपरि यथा चलः ॥ कर्षयामास
 चकरादधरं च चर्वच ॥ पंचभिः सायकैस्तनुविभ्या धरविषोऽत्रकः ॥ प्रहृष्टप्रमुखानां च बंधनं स्वपुनरु
 तं ॥ यावन्नमिष्यते वीरास्तावदक्षो निरंतरं ॥ एवं कर्णात्मजो वाक्यमुक्त्वा ताडयच्चतं ॥ बभ्रुवाहः प्र

८२ यात्येवपुनराऽयातिस्तुळे ॥ नीयमानः शरैर्घोरैः पार्थः पश्यतिकौतुकं ॥ उवाच पार्थ कर्णस्य पुत्रो
 युहतथाविधे ॥ रथचक्रं हि कर्णस्य निमग्नं पुरुषवर्षमा ॥ युध्यते तन्नगगुनेन गच्छेत्तवसायकैः ॥ कथं तं
 नतदाप्रोक्तं तिष्ठति वचनं विमो ॥ कर्णं नत्वा तथा युहनाय तद्वत्प्रभाषते ॥ एवं ब्रुवाणो वीरे तु पार्थस्य
 पुरतः पुनः ॥ पपात कार्त्तिकुपितो मूर्ध्नि क्लृप्तस्य तस्य हि ॥ भिद्यमानो रणे बाणैर्द्विद्यमानस्तु संगरे ॥
 उभौ तौ स्य दनारूढौ क्षणेन विदितौ दिवि ॥ उत्पतंतौ पारयंतौ क्षणेन ददृशुर्जुनः अन्योन्यस्य शरैर्घो
 रैर्नयमानौ सुरालये ॥ उभयोर्गात्रजं मांसं छिन्नं बाणैः सह स्वधा ॥ नीयते गगनैर्गृध्रेस्तथान्यैः
 श्येनपत्रिभिः ॥ एकः क्षितौ द्वितीयः खपुनरे वक्षितौ च रे ॥ तावोस्तांता दृशो राज नृदिनानां पंचकं र
 णो ॥ पंचमेदिवसे कार्त्तिकुपितो पुनरुत्तथाविधं ॥ बभ्रुभिः सायकैस्तीक्ष्णैः समं तादृक्किरेत्पुनः ॥ उवाच
 क्रोधसंयुक्तं धन्यस्त्वमसि नापरः ॥ वृषके तो न मे युहं दत्तं केनापि मानिना ॥ अधुना स्मरं गोविंदं तथा
 देवं जनादर्शनं ॥ न मे बाणो जीवितं ते पालयिष्यति संगरे ॥ ॥ जैमिनिः ॥ ॥ अर्धचंद्रं मुमोवास्मे कर्णपु

त्रायमारिष ॥ तमायां तं त्रिधा कृत्वा बाणं नंदति कर्णजः ॥ तावत्तेनापरो बाणो मुक्तः कनकचित्रितः ॥ स
 कंठनाळतः शीघ्रं जहार गगने शिरः ॥ छिन्नं शिरस्त्रिवारं तत्प्रलग्नं हृदये तदा ॥ बभ्रुवाहस्य राजे दपात
 यित्वा कळेवरं ॥ पश्चात्कुंडुकवत्प्राप्तं पार्थस्य पदयोः शुभं ॥ १४४ ॥ ॥ इति श्रीमहाभारते जैमिनि कृतो
 आश्वमेधिके पर्वणि वृषके तु पतनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ जैमिनिः ॥ ॥ जपन्केशवरा
 मेति नृसिंहेति महच्छिरः ॥ जग्राह तरसा पार्थः कराभ्यां कुंडलान्वितं ॥ कबंधं धावमानं तं निपपात
 रणेरिषून् ॥ पातयत्येव शतशो नरान् नृस्यन्महीपते ॥ पार्थाग्रे नथ चक्रं तु गृहीत्वा तस्करेण हि ॥ कर्णस्य कु
 क्षितं भ्रमौ गदनात्परिदर्शयन् ॥ ज्ञात्वा भावं सपुत्रस्य पार्थः प्रोवाच दारुणं ॥ पुत्रपुत्रं न ते कर्ण कलुषं मन
 सा कृतं ॥ सूर्यादीनां तु भ्रूपाणां लयावीनेषां नाशितं ॥ कलुषं पर्वजानां च मदीयमपि संगरे ॥ कुंतीकृता श
 नं यातुं प्रविश्यति हते त्वयि ॥ पतनेन त्वदीयेन प्रज्ञो दुष्टोऽश्वसोऽप्रतं ॥ उत्तिष्ठ वीर युध्यस्व मदर्थं विवि
 धानृपाः ॥ त्वया युहेतोषिताश्च पातिताश्च महारणे ॥ यौवनाश्वस्य तुरगः समानीतः स्वपोरुषात् ॥ कथं

त्वयाधुनाप्राणास्त्यक्ताकृत्स्नमदयतः॥ तवप्राणाश्चकिंकृल्लोयथाप्राणाहरेर्वयं॥ शरीतोरेवकंपुत्र
 मक्षितंगगनेचरैः॥ स्वंगात्रहिसमुत्कृत्यपिताशकायवैददो॥ शक्रस्यपुत्रकार्येचविहं॥ गेभ्यस्त्व
 यापितं॥ ब्रह्मवारंभीमसेनोगच्छत्येकोरणांगणो॥ पितामहायस्योयदत्तार्घःप्रत्यहमुदा॥ प्रथितो
 दोक्षितोनित्यंदिवाकरधनंजयौ॥ आवयोःपतनंभाव्यत्वयिवीरेद्यपातिते॥ भास्करःसधृतो
 नाकेयशसातावकेनच॥ अहंतुशिरसातेनकृत्स्नगोविंदेवादिना॥ एवंकृतंमहद्वैरमयासाधं हि
 पुत्रक॥ पितातेनिहतःकर्णोपार्थेनविमनारणे॥ मत्वाडुःखातुरं पार्थपतनात्प्रमंहतः॥ यथारथस्य य
 चकंतद्रुस्तंभूम्यापितुश्चते॥ शामितातेनवैरेणकृताममांगसंनै॥ उपकारं परं श्रीमान्नान्यंपश्यी गि
 श्यामिसांप्रतं॥ अद्यमेनिहतं सैन्यमद्यमेतनयोहतः॥ सुभद्रानंदनःशूरोनष्टमद्यकुलंमम॥ कृत्स्ने
 नाद्यपरित्यक्तोवृषकेतोहिपातिते॥ अद्यसूर्यविनाशमिर्गहंमेदीषवर्जितं॥ लिंगहीनायथापिंडीज
 यश्रीस्त्वाविनायथा॥ कृगतोसिद्धीकेशाडुःखितंत्वंनविंदसे॥ नायासिस्मृतमात्रस्त्वमन्योत्यक्तो

स्मिसांप्रतं॥ ॥ जैमिनिः॥ ॥ एतावदुक्तावचनंन्यपतदुःखितोभुवि॥ हृदयेतच्छिरःकृत्वातस्मि
 न्काळेधनंजयः॥ ततश्चित्रांगदास्रनुःपातितंधरणीतले॥ धनुःकोद्यातुतोदेनंप्रहसन्वाक्यम
 ब्रवीत्॥ वयंवैश्यभवाःपार्थतुळनार्थसमागताः॥ रणांगणोयशःप्रोतमातृलःशिरसांगणं॥ घ
 नानिकानिवीराणांशिरास्त्वल्पानिकानिच॥ सर्वेषामेवसाहं हितुळितंहिइदं धनं॥ वृषकेतोःशि
 रश्चित्रंशिवपूजनतत्परं॥ उत्तिष्ठार्यायदेवायशंकरायमहात्मने॥ तुष्टोमविष्येतिहरःअस्त्रं पाशुपतं
 चते॥ स्मारयिष्यतियुद्धार्थेक्षत्रियस्त्वं धनंजय॥ ॥ जैमिनिः॥ ॥ ततःप्रबुद्धोभगवान्पार्थःको
 पसमन्वितः॥ तच्छिरोन्यमध्येथच्छापयित्वादधे धनुः॥ उवाचपार्थहितदापुत्रस्त्वंबभ्रुवाहनं॥
 संहारकारिणंदृष्ट्वाकृगंतासिपुरामम॥ सर्वमेदीयावीराहिपातिताश्चापरधृताः॥ त्वयातान्माच
 याम्यद्यकुपितोहंमहारणे॥ गृहाणकार्मुकंवीरवृषकेतुंहिमामकं॥ पातयित्वाद्यवीरेणगमनंकी
 दशंतव॥ सहस्वमत्प्रहारंहिभिनदिगिरिमाश्रयं॥ ततोमुमाचबाणोधान्नजळोघानिवतोयदः॥

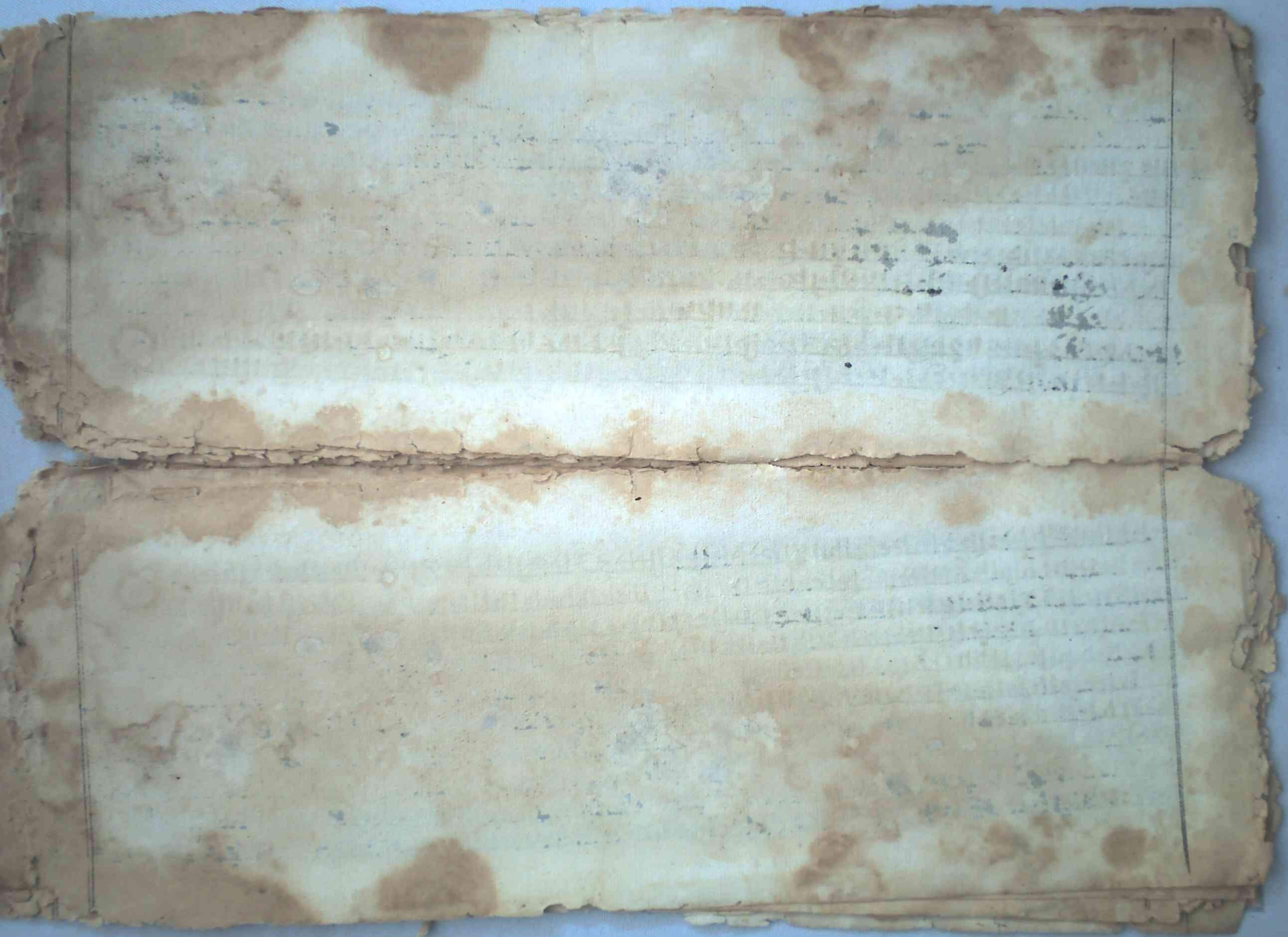
अ
श
त
ः
ण
ण
नासि
लं
॥
सं

नेसमसैमैसज्जेतांपुराहरिहराविव॥बाणास्यनगरेराजनयथामणिपुरेतथा॥एकएवरणेपार्थस्त
 त्रासीन्नापरोजनः॥पश्यकाळस्यचरितंतस्मिन्वीरवरक्षये॥सूर्योदयेप्रवृत्तंतद्युहंपुरुषसिंहयोः॥
 प्रयातोस्तंचवसितासंध्याकाळेचतादृशं॥प्रकुर्वाणोमहद्यहमन्योन्यजयकाक्षिणो॥॥बभ्रुवा
 हनः॥॥पार्थद्रोणाच्चदेवेश्यस्त्वयास्त्राणिपुराविभो॥शिक्षितानिमहेशाच्चविफळानिकथंचन॥
 नायातिसारथिःकस्मात्तन्नजानासिदुर्मते॥पतिव्रतामेजननीद्वषितागतबुद्धिना॥त्वयाममसम
 क्षंहिसतांकेशभयावहः॥तावत्समागतःपूर्वस्मृतमात्रस्त्वयार्जुन॥स्मरणंविस्मृतश्चासीत्तस्यवि
 श्रामेहात्मनः॥क्षणंप्रतिक्षामिरणोयावत्स्मरेतिकेशवं॥नयुहंप्रकरिव्यामियथापूर्वत्वंयाकृतं॥क
 र्णस्ययुहंनसतांसमतच्छक्रनंदन॥यथाभुनाकृतंयुहमयासाहंमहात्मना॥कर्णपुत्रेणावीरेणा
 शौर्यसर्वस्वदायिना॥तथाकुरुपरंशौर्यंक्षत्रियत्वंप्रदर्शय॥॥जैमिनिः॥॥एवंतेनतदाप्रो
 क्तासव्यसाचीरुषान्वितः॥ववर्षमोहंसत्यत्काबाणान्कनकस्रष्टणान्॥रथस्थुपुत्रंविब्याधप्रह

सन्निवभारत॥तोमरैरद्रिसंकाशैःसविहोनरणंजहौ॥गगनंभूरयामासस्वबाणैर्बभ्रुवाहनः॥अ
 र्धचंद्रंकार्मुकेस्वेसंदधेपरवीरहा॥ज्वाळोयुक्तंकाळयुक्तंवडवानळसन्निभं॥ततश्चकंपिरेदेवाःश
 काद्याःपितरस्तथा॥सूर्योदयोभयात्सर्वमुनयोपिभयावृताः॥त्रिधाभ्रन्नवरादेवीजल्कानांपति
 तंशतं॥ववोचसशरोवायूरुधिरंवदृषुर्धनाः॥तंसमीक्ष्यार्जुनोबाणंप्रळयानळरूपिणं॥स्वबाणैः
 सहितैस्तेस्तनशशाकव्यपोहितुं॥चितयामासगोविंदंयावत्पार्थोमहाबळः॥तावद्बाणोनतीव्रिण
 शिरोज्वलितकुंडलं॥छिन्नंपार्थस्यसहसानिपपातधरातले॥पश्यत्कबंधंपतितंदृषकेतोरणांगणो
 सहैवकर्णपुत्रेणदेहंराजनूयवस्थितं॥शिरःशिरसिसंलग्नमेकादश्यामुरवेमुरवं॥कार्तिकेमासि
 भोमेचक्रक्षेत्रेवोत्तरेतथा॥छिन्नंपार्थस्यचमुरवंवासुदेवेतिजल्पकं॥क्षणमासीन्नबंधिन्नंनानाळं
 कारवर्जितं॥द्वौसूर्यौपतितौतत्रमेनिरेशिरसीतयोः॥जनाःसकरुणास्तत्रदृषकेतुधनंजयोः॥
 हाहाकानोमहानासीत्स्मिन्पुहंसुदारुणो॥बभ्रुवाहस्यचबळेहर्षश्चसुमहानभ्रत॥वादित्राणिचसं

८६ जघ्नुः पुष्पवर्षे च कन्यकाः ॥ चक्रुर्मुदायुताः सर्वस्वनाथं विविधास्तथा ॥ स्तुवंतो बंदिनः प्राप्ता बभूवु
 वाहनपौरुषं ॥ राजाभवत्तदाराजन्काळे विगतसौहृदः ॥ प्रविवेश पुरं रम्यं पताकाभिरब्जकृतं ॥ पु
 ष्यप्रोकारसंयुक्तं सिक्तं चंदनवारिणा ॥ नृत्यंतीभिर्मोनिनीभिर्जयेति परिवारितः ॥ सपात्रदीपसं
 युक्ताद्वा दलवराः स्त्रियः ॥ गौरोचनं कुंकुमं च दिग्धदिव्यांबरद्वयताः ॥ नीराजयंत्यो राजानमुत्तुप्यास
 हमारिष ॥ कथयामास तुः सर्वास्तदा वित्रांगदां प्रति ॥ धन्यासि देवि वीरं त्वं प्रसूता सिधरा तले ॥
 येनाऽयं निहतः पार्थो विजयीयः सदा क्षितौ ॥ तासां वचनमाकर्ण्य सर्वाब्जं कारमंडिता ॥ नीराजना
 र्थं पुत्रस्य स्थितासानि पपात ह ॥ महानंदे विषादो मूढश्चुवाहनमंदिरं ॥ सर्वाश्च नार्यः सहसा परिवा
 र्यस्थिता गृहे ॥ रुदंत्यः सिधिवुस्तोयैः शीतले श्वंदनान्वितैः ॥ वीजयंत्यस्ताडयंत्यो हृदयं मुष्टिना
 स्वकं ॥ स्वामिनीं पतितां वीक्ष्य राजावाप परागताः ॥ पतिताः कथयामासुः पार्थपुत्राय मारिष ॥ न जा
 नीमो न रश्च जनेनी पतितायते ॥ तामुत्थापय राजेन्द्र उल्हसीमपि मानद ॥ बभूवुवाहः समुत्थाय रथा

तस्माद्दर्शितां ॥ कंठसूत्रेणारहितां ताटं केनापि वर्जितां ॥ श्वसंती पन्नगसुतां द्वितीयां जननी च
 तां ॥ समुत्थाप्य तदा ते सौनेत्रेण परिमृज्य च ॥ उवाच जीवितयुतो वीक्ष्य हृष्टो वचस्त्वित् ॥ आनंदकाळे पतिते
 जनन्यो मे कथं क्षितौ ॥ शृणु तं मातरौ युद्धं हयहेतोर्मया कृतं ॥ पार्थना मार्जुनः कश्चित् प्राप्तस्तु रगरक्षकः
 महावीरैर्दृष्टो वीरः प्रधूमनप्रमुखैर्हितैः ॥ ते च सर्वे जिता मातः पार्थश्च निहतो मया ॥ वीराणामपि सर्वेषां
 गुडाकेशो मया हतः ॥ दृष्ट्वैकतुरितिरव्यातः कर्णपुत्रो महाबलः ॥ तेनाहं मोहिनीं हरिं शिखितश्चरणंग
 णो ॥ मरुता चैव कृष्णसंग्रामे निर्जितः शुचिः ॥ गृहाण कंठसूत्रं त्वं तथा ताटं कंठे वध ॥ अमंगलं च ते रूपं द
 श्यते मूषणोर्विना ॥ ॥ चित्रांगदोवाच ॥ ॥ विकृतं पाप रूपेण त्वया पुत्रेण सोऽप्रतं ॥ पितरं स्वंपातयित्वा पा
 र्थधर्मानुजं वरं ॥ नारायणसखायं तं कुंत्येना गेन्द्रदायकं ॥ मंडनार्थं त्वया सङ्कंठसूत्रं प्रयच्छसे ॥ ताटं कप
 र्णं कर्णे स्वेदं न्मूढनलज्जसे ॥ धिक्ते प्रीतिर्वलंते जोयत्पार्थो निहतोरणे ॥ अथ धर्मात्मजो राजा कामवस्कं
 ति गमिष्यति ॥ यत्ते नष्टे दीक्षितः स ब्राह्मणैः परिवारितः ॥ कुंती पार्थविहीनाद्यत्तया पौत्रेण वै कृता ॥ कथं

कृपायुतं चित्तं न कृतं पांडवधृता ॥ यस्माज्जातो सि पापस्त्वमग्निवदारुसोजकः ॥ सचात्र निहतः शूरो
 मम भर्ता त्वया हृथा ॥ असंमंज्यमया सा धं कृतं युद्धं कथं सुत ॥ शस्त्राणां संग्रहो नूनं तावके देहदाहके ॥
 कथं न भिद्यते वसस्तावके पांडवधृतः ॥ मम कर्णे हे मयत्र मामुंच पितृघातक ॥ कपातितः समे भर्ता स्छा
 नंदर्शयमाचिरं ॥ यथा तेन समं यामि भुक्त्वा पुत्रं च निर्गता ॥ ॥ जैमिनिस्त्वाच ॥ ॥ मृषणानि परित्य
 ज्यय यौ यत्रास्ति पांडव ॥ उलूपी कारयामास क्षणमेकं विशांपते ॥ चित्रांगो प्रत्युवाचाथ पार्थस्य मरणे
 मम ॥ संशयो विद्यते नूनं प्रविशामिव नं स्वकं ॥ यत्र पार्थ न कथितं ममाये मरणं पुरा ॥ दाडिमी पंचकं देवि
 यदा दग्धं भविष्यति ॥ स्वयमेव तदा ज्ञेयं भवेद्दामरणं मम ॥ आयाहितत्रयास्यामि संकेतं यादृशं वने ॥ गृ
 हीत्वा तां गदां देवीनां गेन्द्रतनया वने ॥ ददर्श पंचकं दग्धं दाडिमीनां विनाग्निना ॥ ततो नागेन्द्र इहिता हाहाना
 थतिवादिनी ॥ चित्रांगदान्विता प्राप्ता पार्थस्य शवसन्निधौ ॥ रात्रौ ववस सैन्या सा सपुत्रा दीपसासिता ॥ मुक्त
 कशा ददर्शाय पतितं श्वेतवाहनं ॥ छिन्नं वत छिरो दृष्टं समीपे वीक्ष्य वस्यहि ॥ पार्थस्य पादयोः स्वकं कृत्वा वचन

मम वीर ॥ न क्रुदेहं गते नाथ पादस्पर्शात् पुरामम ॥ साहं गते यं भूयो पि स्पृशंती देवसंयुता ॥ तिष्ठामिमन्ये
 रुष्टो सि मम पुत्रापमानितः ॥ उत्तिष्ठ नाथ गावोद्य विराटस्य महीपतेः ॥ नीयंते कौरवै र्ह्यस्ता न्विजेतुं रणां
 तिके ॥ द्रोणादप्यदराजेन पुरा वीरापमानितं ॥ बध्वा तमानीय ततो तस्मै किं न्न प्रयच्छसि ॥ द्रोपदी वरणे वीराः संति
 नाम समागताः ॥ नारायं च परं सित्वा द्रोपदी त्वं समानय ॥ नाहं सापत्यजं भावं करिष्ये पुरतस्तव ॥ एषः प्राप्तो
 ताशस्त्वां प्रार्थितुं रवांडवं वनं ॥ मेघसीतं कुरु विमोबाणा पंजरकं पुनः ॥ किरातवेषं प्रच्छन्नं सूकरं वनगंहन ॥ नय
 त्ययं महालोकं त्वदीयं शरणागतं ॥ एवं रुदंती सा बाळा तथा चित्रांगदा च सा ॥ गृहीत्वा पार्थं शीर्षत तथान्यत्कुंडला
 न्वितं ॥ दृषकेता वृषे दिव्ये विलापे च कृतुं रं ॥ कर्णपुत्रमहाबाहो पातिते पांडवे नहि ॥ संग्रामे निहतः शू
 रपितुर्वैनं च विंक्षितं ॥ हाहता स्मीति नष्टास्मि कर्णपुत्रे च पातिते ॥ बभ्रुवाहनसदृते कुरुष्व त्वं मनोरथं ॥ स्वर्गे
 नमामकं छिंधि शिरो रामाधिको भव ॥ रामे पारेणु कामाता निहता केवळं पुरा ॥ त्वं निजं जनकं हत्वा जननीयु
 गळं नहि ॥ पातयित्वा रणो रामसमत्वं त्वंगमिष्यसि ॥ काष्ठान्याहरपुत्राद्य कुरु दीप्तं च पावकं ॥ उलूपी सहितो

ममं त्वं दग्धुमर्हसि पुत्रं क॥ एवैकं ह्यतरं कार्यं बकुडुः खर्विं धनं ॥ रथीनां सुखरसार्थं वृषकेतुं घृता त्वया ॥ आशा
 मया कृता पुत्रप्राप्तं हहास्तिनापुरं ॥ यत्र यज्ञक्रियाया हि पार्थनसहितो नृपः ॥ कलुचरु किंणी सामांद्रोपदीसा
 त्वतीमपि ॥ तव मात्रा त्रियुता हं प्रदाय बकुलं धनं ॥ विलोक्य निखिलं लोकं हताशा हत्वया कृता ॥ ॥ वसुवाहन
 उवाच ॥ ॥ गतः पिता मया मातः स सेन्यस्तस्य संनिधौ ॥ तुरगं तं पुरस्कृत्य नमस्कृतुं धनं जयं ॥ मामुवाच परं
 दुष्टं गदितुं तन्न शक्यते ॥ अतः परं न मे देहं भूमौ कीर्तिविवर्धनं ॥ पितृहता रमालोक्य जनो मां त्यज्यते हरिः ॥ ॥
 उवाच ॥ ॥ उपायोस्ति मया दृष्टो पार्थ संजीवनाय हि ॥ पाताळे विधत्ते पुत्रं मृतं संजीवको मणिः ॥ शेषराज
 स्यैको शस्त्रो रक्ष्यते च महाविषैः ॥ मृतान् मृतान् पन्नगान् न हि पुनः संजीवयंतिते ॥ दृष्ट्वा च दाहयेत्येते पन्नगान्
 सत्पण्डुमान् ॥ ककोटकश्च पुलिको वा सुकिस्तक्षकस्तथा ॥ शंखको दीर्घजिह्वश्च मुखका दश्च मासुरः ॥
 फणानां शतं संयुक्तो द्दिशतास्त्रिशता अपि ॥ चतुःशताः पंचशताः षट्शतापि विषोल्बणाः ॥ केचित्सप्त
 शताः सर्पाः फणैर्भपि विभूषिताः ॥ फणैर्न वशतानष्टशतान्या सन् फणैस्त्रिंशतः ॥ शेषं च वेत्सि बकिनेधरा ॥

पर्वतधारिणं ॥ शयनं वासुदेवस्य सश्रीकस्य यथा सुखं ॥ निर्भयं जायते यस्मात्तस्मात्कश्चानयेन्मणिं ॥ तु
 द्वाष्टुपायो विफलः पितुस्ते जीवनेद्यकिं ॥ वेधव्यं बाधते पुत्रसहायास्या मिमाचिरं ॥ यावन्नकुंती चायाति
 मां न पश्यति पन्नगी ॥ पतिं ह्नीता वेदे वा हं हंतव्या पुत्रक त्वया ॥ तथा चित्रांगदा चेयं सरवी मे जननी वते ॥ संजी
 वकं मणिं शंसुः पन्नगैः स्यो ददौ पुरा ॥ मीतिभ्यो वै न ते यात्रं तं मणिं जीवरूपिणं ॥ निजं दास्यत पार्थाय तस्माच्छे
 चामि पुत्रक ॥ ॥ वसुवाहन उवाच ॥ ॥ के सर्पाः प्राकृता मातः कुहे मय्यर्जुनांतिके ॥ न दास्यंति मणिं धैर्यात्
 सबळा द्विष गर्जनात् ॥ तौषितः शं करो येन वासवाद्यास्तथा सुराः ॥ संतोषिता मुना पित्रा समयायुधिपा
 तितः ॥ माना प ह वधो पाये कीदृशं मे भविष्यति ॥ प्रथमं पातयिष्यामि सर्पान् सपान् समागतान् ॥ ततः
 पार्थ न सहितान् मी न्मणिना जीवये परान् ॥ वृषकेतु मुखान् वीरान् दणं मातः प्रतीक्षतां ॥ ते सर्पा जीवितयु
 ता गमिष्यंति यथा सुखं ॥ मया संजीविताः सर्वे गृहीत्वा जीदं मणिं ॥ पालयाद्यार्जुनं वीरं मम वीरैः समन्वि
 ता ॥ अद्य पश्यंतु मे वीरं त्रयो लोकाः समागताः ॥ ॥ उवाच ॥ ॥ किमिदं भावसे मूढो ममैव मणि संग्रह
 टके

८९ महाविषान्नपन्नगेंद्रान्नकथं तानवमन्यसे ॥ शेषराट्सु महाकायः सहसा यो मनोजवः ॥ दुर्बलो बळिभिः सार्धं वैरं कुर्वन्नलज्जसे ॥ ॥ बभ्रुवाहन उवाच ॥ ॥ उक्तं वचो नानृतं मे भविष्यति कथंचन ॥ हरोपियदितान्सर्पान्यालायिष्यति रोषितः ॥ कुबेर वा स वयमाः सहिताश्च न मे भयं ॥ वित्रापिता निव अरीन् करिष्यामि सुरानहीन् ॥ ॥ उत्तरुवाच ॥ ॥ मापुत्रसाहसं काषरः करिष्ये पुत्रगौरवं ॥ सरवामे पुंडरीकाक्षं मंत्रीमंत्रविदं वरः ॥ पाताळे प्रेषयिष्ये तं प्रथमं पितरं प्रति ॥ यथा तेषां मनो वीररूपायुक्तं करिष्यति ॥ बुध्या समेन वेत्तु कार्यं प्राणिनामिह जायते ॥ पौरुषं केशसंयुक्तं कः कुर्याद्बुद्धिसंयुतः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवं पुत्रं वारयित्वा समाह्वायार्थपन्नगं ॥ पुंडरीकं पांडवस्य जीवनार्थं समादिशत ॥ गच्छ स्वतः पन्नगं द्रुगृहीत्वा कर्णमेषणं ॥ मदीये कर्णपत्रे च दृष्ट्वां पुं तं त्रकारितं ॥ समये वर्तमानाय कथनीयं महात्मने ॥ सुहृद्भिरनुरक्ता यदुष्टसंगं युता युव ॥ यथा मणितवकरे प्रयच्छति तथा कुरु ॥ शिवास्ते संतु पंथानो मत्प्रियार्थं हि गच्छतः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततः समंत्रं सहितं वचनं प्राह पन्नगः ॥ उत्सृज्य शोकसंयुक्तां सांख्ये निवृत्तारत ॥ देविया

स्थमित्वा याज्ञप्तो सर्पराजनिवेशनं ॥ दिव्यं मणिं समाहर्तुं सपुत्रं पालया ॥ अर्जुनं ॥ अर्जुनस्य शरीरं हि विरकाळं नयायी स्यति ॥ ॥ बभ्रुवाहन उवाच ॥ ॥ वृषकेतोः शरीरं त्वं प्रथमं दंश पन्नग ॥ यो धितो यो मया सार्धं संग्रामे वनिपातितः ॥ यथा पार्थस्तथा चायं प्राप्स्यते जीवितस्वकं ॥ न जीवितं धारयति मत्प्रिया अमुनाविना ॥ वृषकेतु युतं पार्थं कृत्वा त्वं रक्षतं व्रज ॥ शरीरं पांडवस्याद्य पालयामि न संशयः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ पुंडरीकस्तदा तस्य पार्थं वाक्यात्तदा दशत ॥ वृषकेतोश्च तरसानागराजपुरययौ ॥ ददर्श च तलं चारं महासर्पं विमृषितं ॥ सर्वतलां च न मयं रम्यपि प्लकाननं ॥ अयुतं योजनानां हि गणितं शास्त्रकोविदैः ॥ दिव्यामिर्नागकन्यामिदं तं ददति सुंदरं ॥ वितलं च प्रविष्टो सो दिव्यं च पकराजितं ॥ सुतलं च शमीवृक्षैः कांचनैः फलिदैः शुभैः ॥ महातलं चाम्बुवृक्षैर्नानावृक्षविचित्रितैः ॥ वृत्तं मरुतैरम्यं दिव्यं चंदनकाननं ॥ तळातलं प्रविष्टो सो पन्नगीगणसंवृतं ॥ क्रीडासरः सुचमुरवतिष्ठति क्रीडयंति च ॥ रसातलं तथा स्रुतं वीक्ष्य विस्मयमागमत् ॥ दोलारूढाभिरधिकां पन्नगीभिर्विराजितं ॥ पाताळे परमं लिंगं संवीक्ष्य हाटके श्वरं ॥ स्थितं भोगवतीती

२०
 रदिव्यचंपकप्रजितं ॥ सपैर्मिनोरमैस्तत्र नागस्त्रीमिर्निरंतरं ॥ स्तयमानं चरम्यामिर्मडिताभिः कुचैर्धनैः ॥
 संतुष्टोऽस्मिन्मस्तुत्यस्नात्वा भागवतीजले ॥ विमलेः पद्मगंधैश्च महापातकनाशनेः ॥ दिव्यैर्दृष्टैर्लतामिश्र
 शोभितं चामृतेन च ॥ नवकुंडैः सुधाशैर्भ्रमहानागेः सुरक्षितं ॥ मंदिरं शेषराजस्य प्रविवेश महत्तरं ॥ नानाभा
 वैर्विचित्रं हि सर्वतश्च सुशोभनं ॥ नानारत्नमयं दिव्यं नानासत्त्वविराजितं ॥ मंडितं शेषराजस्य सहस्रफणिषा
 सिना ॥ उपविष्टं दर्शनं प्रमया परया युतं ॥ दृष्टं कर्कोटिकाद्यैश्च शेषं तक्षकपन्नगैः ॥ जपंतं वासुदेवेति वा
 ऽन्ननः कायकर्मसिः ॥ पुंडरीकः प्रणम्यै न कंठसूत्रं प्रदर्शयन् ॥ ताटं कृपेत्रुहितुर्नागराजस्य संसदि ॥ पुरत
 स्थित एवात्र प्रत्युवाच धराधरं ॥ ॥ पुंडरीक उवाच ॥ ॥ नाथाऽहं शरणं प्राप्तासं वतं पन्नगेश्वरं ॥ उल्हस्य प्र
 षितः पार्श्वे त्वदीये हतकांतया ॥ ॥ शेष उवाच ॥ ॥ तस्याः पतिर्महाबाहुः कन्यायाममपांडवः ॥ सव्यसाची
 कृष्णसूतः संग्रामे हरतोषकः ॥ हरदत्तवरश्चायमजेयश्च सुरासुरैः ॥ केन वाक्यं शंकरस्य शक्यते ब्रूय पोहि
 ते ॥ जानामि पौरुषं तस्य वैलवस्य धनुष्मतः ॥ केनासौ पातितः पार्थो मुक्तः कित्तेन केशवः ॥ पातितः केशवः

न्यः पतितः कः समर्थितुं ॥ किमर्थं दुहितो लूपी मत्समीपे हितार्थिनी ॥ तां कथं प्रेषितवती सर्वतत्कारणं वद ॥
 परमो विस्मयो मध्यं श्रुत्वा पार्थस्य पातनं ॥ ॥ पुंडरीकः ॥ ॥ सीष्मद्रोणे प्रमुखतः संग्रामे धर्मसूनुना ॥ गो
 व्रजानिहताः सर्वे तेषां दुःखेन दुःखितः ॥ युधिष्ठिरः कर्तुं वै कर्तुं कामो महीतले ॥ यंहयं मोचयामास तं ज
 ग्राह स पांडविः ॥ अर्जुनेनैव रक्षतं बभूवोहामहाबळः ॥ जातं मणिपुरे युहं गंगाशापेन मोहितः ॥ विद्यते पा
 उवोऽस्मौ दुहितुस्ते पतिः प्रियः ॥ संजीवनार्थं पार्थस्य सन्निधौ ते महामते ॥ उल्हसी मां निजं दूतं नियोज्य परमा
 शया ॥ तथा कुरु महानाग यथा तवैवमहत् ॥ धर्मानुजं कृत्वा तं कारयंतं महां कर्तुं ॥ जामोतरं निजं युहं
 हतं जीवय प्रभो ॥ महतां वै सवं लोके परोपकृतये सदा ॥ जायते त्वसतां वित्तं परनाशाय केवलं ॥ महर्षिः पतताः
 पाल्याः स्वदृष्टेन धनेन च ॥ ॥ जैमिनिः ॥ ॥ एवं शेषस्तदा तेन पुंडरीकेण याचितः ॥ प्रत्युवाच महासर्पान् पश्य
 तु विधिकारितं ॥ पांडवार्थं प्रदास्यामि मणिं जीमि वितदायकं ॥ किं वित्तेन शरीरेणाकिं राज्येनेह पन्नगाः ॥ न जी
 वति पुनः पार्थो विधृतेन मयारिविलं ॥ मृतं पार्थं हि सुधयामाणि नाचाद्यजीवये ॥ वैलवार्थं मदत्तौ द्वावारनारक

२३ पर्दकोः॥ मया लोभेन विधृतो भविष्यते सुधामणी॥ शास्त्रापानय कर्तृणां विधते किल केशवः॥ येनायं दंडितः
 पार्थीहयमेधप्रधाकरः॥ तस्मादयं पुंडरीकमणिं याहि ममाज्ञया॥ गृहीत्वा वैलंबं पार्थ पुनः संजीवया धुना॥ ए
 वं विधं शेषवचस्तो निशम्य परस्परं॥ उः खिताः पन्नगाराजन्ने शुभं मे निरेहृदि॥ तेषां मध्यमहाबुद्धिर्धृतराष्ट्रोऽथ
 पन्नगः॥ प्रत्यवाच धराधारं विस्तरतु कथानकं॥ ॥ धृतराष्ट्र उवाच॥ ॥ वदान्यानामदेयं हि किंचिन्ना
 स्ति धरातले॥ तथापि नाथ वक्ष्ये हं भात्मनः सदृशं वच॥ मर्त्यलोके कथं राजन् मणिर्जडवितदायकं॥ मानुष
 स्य मृतस्यार्थे नैनं मोक्षमिहार्हसि॥ गुरुघ्नस्य कृतघ्नस्य नोपधीर्न मणिर्न प॥ नमंत्रादेव ताश्चैव जायते वा
 र्थसाधकाः॥ असत्यमानवामृत्युं प्राप्य जीवंति नेव ते॥ मूलं स्वकं न वृक्षापि दर्शयंति फलप्रदाः॥ भवान्पन्न
 गसर्वस्वं मणिर्यच्छति जीवदं॥ सततं वेन ते येन विग्रहानाथ विद्यते॥ मातंगमुनिशापेन पाताळं न विशत्य सो
 भूतलस्थ मणिं प्राप्य गरुडः किं न नेष्यति॥ कृतघ्ना मानुषाः पार्थ मणिर्गर्वणगर्विताः॥ सुधामपि न विष्यति
 त्यक्तानो विषजं भयं॥ सुधामणिर्विहीनानां पाप्मणानां शिरस्थितं॥ ग्रहिष्यंति मणिं तत्र स्त्रियोऽपि मृगलोचनाः॥

ततो राजिलतां प्राप्य सर्पिणां जीवितं वृथा॥ स्थानं च सुंदरं वीरकथं हास्यति पांडवः॥ निर्विषाद्भूतसंस्थानाद्भू
 तश्रीकाद्गृहे गृहे॥ पन्नगान्स्वामयिष्यंति भिक्षुकाः स्वोदरं मराः॥ ॥ जैमिनि उवाच॥ ॥ शेषस्तवचनं श्रुत्वा
 प्राहि न धृतराष्ट्रकं॥ मत्वा नययुतं वाग्मी प्रहसन्धरणीधुरः॥ ॥ शेष उवाच॥ ॥ तव वाक्येन विधृतः कथं
 संजीवको मणिः॥ नदीयते मया तस्मै पांडवाय महात्मने॥ मूर्खेण सह वा सोऽपि देशग्रामे पुरे गृहे॥ अन
 र्थ एव संभाव्यो व्यवहारं विनैव हि॥ वरजलधिपाताळं ज्वलनाटविपातनं॥ न विवेकविहीनेन मूर्खेण सह
 संगतं॥ कीर्तिः पराभवित्री मे दत्ते संजीवके मणे॥ तत्र कृत्स्नं न मणिना जीवयिष्यति चाजुनः॥ नूनं क
 ल्मसमणो मृतप्राप्यते स वराचरं॥ प्राप्नोतु जीवसंभारायुक्तास्मि विरजीविनः॥ कस्तान्वने पुरा कृत्स्न
 नसगोपान् सत्यलोकं धृक्॥ अनयत्स्वपदं रम्यं जिज्ञासुर्मधुसूदनं॥ सत्यलोकगता गोपाना प
 श्यद्गोपवाळकान्॥ रुरुदुस्ते विधातारं जगदुवाक्यमध्रुवं॥ धिक् सत्यलोको विरुद्धो यत्र कृत्स्नो
 न विद्यते॥ यशोदानापि दिष्ट्या किं किमर्थं वंचिता वयं॥ कमळाद्भूतं जन्म श्रुतं तदनतध्रुवं॥

२२ पंकजं हरिनाभौ यत्कजातं पावक भस्मजं ॥ नो चेत्कलप्रियानस्मान्कुर्यात्कमळजस्वयं ॥ तेषां वच
 नमाकर्ण्य सतां मेने सदा विधिः ॥ एष्टोरचित गोपाः सवत्सास्ते न विलुना ॥ परलोकगतं श्रुत्वा
 पतिपत्न्यनुजगिमान् ॥ सपुत्रासास्त्रियोगावस्ते पिता बाळकेन च ॥ किं एथां भूतपुत्रांतां विशोकां
 न करिष्यसि ॥ तृणां वज्रायत कृत्वा द्वजं वा पितृणां यते ॥ तदा दास्ये मणिं सर्पानमेऽत्रास्ति विचार
 णा ॥ परोपकृतये जन्मसाधुना मिह जायते ॥ दधी विना दर्शितं तं देवकार्यं प्रकुर्वता ॥ ॥ अतः राष्ट्रः ॥
 तत्र कलमणिं प्राप्य यदि सौजीवयिष्यति ॥ वृथामणिं प्रेरय सुयेन जीवामहे वयं ॥ रोचते पन्नगा
 नांते विनाशो गरुडाद्यदि ॥ अवहितं मणिं नाद्य न ब्रूमोऽत्र पुनर्वचः ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ इति श्रीमहाभार
 ते जैमिनि कृतं आश्वमेधिके पर्वणि बभ्रुवाहन विजयो नाम पंचविंशतितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥
 जैमिनि रुवाच ॥ ॥ एवं विधं वचः श्रुत्वा पुंडरीकं वचो ब्रवीत् ॥ शेषस्तं प्रत्यवावाधनकुलं नो भय
 छति ॥ संजीवकं मणिं नाद्य गच्छत्वं बभ्रुवाहनं ॥ मया प्रोक्तं प्रदास्यामि न मन्यते हि मे वचः ॥ इष्टा

नां प्राणिनां जन्मनोपकाराय जायते ॥ किमर्थं केशवं त्यक्त्वा याचितुं भांसमीं समागतः ॥ मर्थयिष्येति प्रा
 मनुजामत्वा पाताळवासिनः ॥ वयं स्थिता मयान्नूनं सदा कारपदच्युताः ॥ ततो जगाम भगवान्शः पुंडरीक
 रणांगणे ॥ यत्र पार्थः प्रवृत्तस्ते बभ्रुवाहनसायकैः ॥ कर्पूरदीपैः शतशो भासिते वीणकान्विते ॥ दीपा
 श्रंपकतैलेन केवलिसिक्ताः प्रभान्विताः ॥ यत्रास्ते रुदती सा तु पार्थ पार्थेति भाषिणी ॥ उत्सृष्टा परमारा
 जंस्तदा वित्रांगदा वसा ॥ आशया पुंडरीकस्य चिंतयंती समागतं ॥ ददशति ततो नागं विफलं तं समा
 गतं ॥ ॥ पुंडरीक उवाच ॥ ॥ न प्रयच्छंति मातस्ते मणिं सर्पाः सरोषिताः ॥ पावके पुत्रदत्ते तु प्रविश
 तं यथा सुखं ॥ ॥ जैमिनिः ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कालिः कोपसमन्वितः ॥ आदिदेश बलं सर्व
 स्वयमेव यथोत्पन्नं ॥ रक्षां विधाय पार्थस्य गृहीत्वा स्वं शरासनं ॥ कोपादश्रूय मुचक्षुः न त्रास्या पाव
 कविषः ॥ कः शेषो वा सुकिः कास्ते केवते तक्षकादयः ॥ कर्कोटशंखपुलकाधृतराष्ट्रः कपन्नगः ॥
 मणिं ते धारयंतो घसु धामपि धनानि च ॥ पार्थः पिता मे पति तो धर्मराजस्य चानुजः ॥ कलस्य से

कामधेनुः सरतरुः कल्पवल्ली तथा हरो ॥ भवन्त पन्नगाः सर्वमानुषेण पराजिताः ॥ प्रायश्चित्तं
 तं प्रकुर्वन्तु भणिदानप्रसंजकाः ॥ म... हरिं प्राप्ताः पांडवार्थं महापुरे ॥ पश्यन्तु गुरुडासु
 दमस्य म... नाशनं ॥ विलोक्यते यदि हरिर्नयने भक्तिसंयुतैः ॥ जीवेन तान् न ते यावा धितुं
 न क्षमोतकः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततः पाताळविवरान्निर्गतः पन्नगेश्वरः ॥ भणिमादाय रत्ना
 निविधानि बहून्पथ ॥ वस्त्रालंकारणाद्यं च वस्तु जातं तथा बद्ध ॥ पार्थपुत्राय तत्प्रादादाय
 यौवस्वयंप्रभुः ॥ गृहीत्वा तं भणिं राजा वित्तं च विविधं तथा ॥ प्रायान् भणिपुरे रम्ये पार्थपार्थं मु
 दान्वितः ॥ धृतराष्ट्रस्ततो दुःखं प्राप्तवान्यादृशं नृप ॥ कथयिष्यामि वीरस्य सम्यगाकर्णयाधुना ॥
 पुत्राभ्यां सहितो गेहं स्वके मंत्रमथाकरोत् ॥ दुष्टस्वभावं दुर्बुद्धिं समाहूये दमब्रवीत् ॥ अनर्थः
 सुमहान् जातः पुत्रप्रज्ञां च कारय ॥ पार्थेन जीवितं प्राप्तं तन्मम स्वरदायकं ॥ धर्मानुजश्च तवि

ता विजयी बभ्रुवाहनः ॥ भविष्यत्यश्वमेधश्च विरंवैराहि पांडवाः ॥ किमत्रानंतरं कायं ब्रुवतां पुत्र
 का बुभौ ॥ भया निवारितो राजा हितार्थं दीर्घदर्शिना ॥ ॥ दुर्बुद्धिरुवाच ॥ ॥ शोकं जहि माहाबु बाहो कुतो
 दुर्बुद्धिना कतुः ॥ यत्राहं तत्र पुत्रास्य कथा कापि न जायते ॥ जनितोऽस्मि त्वया तात दुःस्वभावश्च मे नुजः ॥
 परोदये विनाशाभ्यां सहितः शोचंसे कथं ॥ अहं भ्रात्रायुतो येषां गृहे तिष्ठामि चेत्क्षणां ॥ शत्रूणां पतने
 तेषां नरके न दृष्टे मतिः ॥ त्वंप्रयाहियतो राजा याति जीवयितुं नरं ॥ अहमग्रे गमिष्यामि हर्तुं पार्थ शिरो मह
 त् ॥ पातयिष्ये वने घोरे महागुरुद्वर्जिते ॥ कुंतु संजीवयिष्यंति नीतिशिरसि संगरात् ॥ एतावदुत्था
 वचनं दुःस्वभावेन संयुतः ॥ जगाम च शिरो हर्तुं पार्थस्य हि सकुंडलं ॥ अनयद्वक्कदाल्पस्य वने शून्ये
 स्थितश्च सः ॥ चित्रांगदा ततो लूपीना पश्यतां महच्छिरः ॥ उच्यतेः किमिदं जातं हाह तः पांडवो मुहुः ॥
 केन नीतं शिरो रम्यं सुचारु हरिजल्पकं ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ पतिते धर्मपत्न्यो तेषां पार्थपादांति के तदा
 ततः कलकलश्चासीद्रणमध्वे विशोपते ॥ बुभ्रुवाहापिशामितस्तः सर्पः सहितो मुदा ॥ शेषपुरस्कृत्य

पुरं प्रविवेश महाबळः॥ स तुल्यध्वमणिं यावत्प्रविश्यरणमंडलं॥ तत्र पश्यति तं पार्थं तावच्छ्रावतं ध्वनिं
शिरो नीतं शिरो नीतं केनापि तुच्छकात्॥ पतिते मातरो वीक्ष्य पार्थं गात्रं विशीर्षकं॥ निपपात
धरायां तु मृतकल्योमही पते॥ यस्मिन्काळे किरीटी हि पतितोरणमंडले॥ तस्मिन्दिने निशाम
ध्ये स्वप्नं कुंती ददर्श सा॥ पार्थाय धर्मराजाय सहलायैव सत्वरं॥ प्रबुधा कथयामास स्वप्नं रा
त्रौ समीक्ष्य तं॥ मया धनं जयो दृष्टं स्तैलवाप्यंतरंगतः॥ दासे रकं समास्तु दोगतो सो दक्षिणां दि
शं॥ गोमयेनानुलिप्तां गोजपाकुसुममंडितः॥ नूनं न विद्यते पार्थो वै द्विक्कलसखा तव॥ हृ
दयं दह्यते मह्यं सुप्तद्राकं कणांगतं॥ कलस्तस्यावचः श्रुत्वा सस्मार गरुदं प्रभुः॥ आजगाम
थ गरुडस्तमास्तु दोजनार्दनः॥ कुंती च मातरो भीमं देवकी गोपकन्यके॥ समारोप्य ययौ त
त्र यत्रास्ते पतितोर्जुनः॥ अयुवस्त्रीसि संयुक्ता वीणा केस्त्रीमिरन्विते॥ ददर्श चरणं चोरं

बभ्रुवाहेन कारितं॥ रात्रौ रत्नप्रदीपैश्च पार्थस्य मुरवपंकजं॥ विम्लानतामिदं नीतकापिकापी
त्येवाच त॥ भीमः कलं प्रत्यवाच कलसूर्यादये ध्रुवा॥ प्रकाशितं मुरवां भोजं भ्रातुर्मसं स विष्यति
॥ जैमिनि रुवाच॥ ततः समुत्तीर्य खगाद्वास्तु देवो महायशाः॥ भीमेन सहैताभिश्च पार्थं वी
क्ष्या ब्रवीच्च॥ किं जातं केन वीरेण पातितो सिधनं जय॥ इयं वदेवकी माता यशोदा जननी च मे
कुंती पितृधसा भीमो रणोत्वां वीक्षते मुहुः॥ तं तथा वादिनं कलं भीमो वचनमब्रवीत्॥ त्वमेव य
दि गोविंद पतितं परिदृच्छसि॥ किमंधकारज नितं भयं वेति हि वाकरः॥ स को मदीयं संग्रामे गृ
हीत्वा इतुरंगमं॥ पातयित्वा गतः कोपि मांसजाना तु संगतं॥ को सो पार्थस मो वीरः पातितोर्जु
नसन्निधौ॥ एनं द्वितीयं जानामि कर्णपुत्रं च पातितं॥ जैमिनि रुवाच॥ ततः प्रबुहो वीर
सौ बभ्रुवाहो महाबळः॥ जनन्यौ तस्य ते बुद्धे ददर्शते जनार्दनी॥ कुंती यशोदा संयुक्ता देवकी

५७

ति

बहुकोदरं ॥ प्रद्युम्नेनानिरुहेनसुयुधानेनवेदितं ॥ ज्ञात्वाजुनसुतोभीमंप्रत्युवाचातिदुःखितः ॥ मै
मयापुत्रेणजनकोनिहतोभीमपापिना ॥ सैन्यंचपातितंकर्णपुत्रश्चनिहतोमया ॥ एवंविधंसागरस
मांगदयापरिपोथय ॥ स्वजीवितविनाशार्थं कृतोनामस्वविग्रहः ॥ शेषमुख्याश्चसंप्राप्तागृही
त्वाजीवदंमणिं ॥ मध्येकेनापिदुष्टेनशिरोनीतंपितुश्चमे ॥ नमस्करोमिगोविंदवरणोतेरुपांकु
रु ॥ सुदर्शनेनचक्रेणशिरोमेच्छिधिमाचिरं ॥ यथापुराराऊकंठमधुसूदनपातितं ॥ यस्मिन्का
लेनजननीनपितानचबांधवाः ॥ जनास्तिष्ठंतितत्रत्वंसर्वदापरिदृष्टसि ॥ पितृहंतागमिष्यामि
देवतांनरकार्णवात् ॥ नपीडयिष्येचमादृष्ट्वात्मपिचक्षुषा ॥ तवाधर्मेनमृत्युर्ममाव्याश्चनर
काहताः ॥ मृत्युः प्रियोमेपरमोजीवितंदुःखदंमहत् ॥ तववैभवसर्वस्वंमयाचोरेणामोषितं ॥
इश्वरोज्ञालंघयित्वाताहिचिश्चलेशांकरेक्षिप ॥ पितामहीनपश्यामिजनन्यापिनमस्कृतां ॥

ता

ल

केननीतंवापार्थस्यधरणीतळात् ॥ यदत्रानंतरंकार्यविलुनाक्रियतामिह ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥
शृण्वंतुसर्वेवचनंमदीयंमंत्रसंयुतं ॥ यद्यहंब्रह्मचर्येणविचरेमृतलेसदा ॥ तेनमेसुकृतेना
द्यपार्थस्यायातुतल्लिरः ॥ येनउत्तंपतत्वद्यपिन्नशीर्षाममाज्ञया ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥
एवंब्रुवद्वेशेतौविनष्टौमहाविषौ ॥ पांडवस्यशिरःप्राप्तंतदामणिपुरेनृप ॥ गृहीत्वाकेशवेदि
व्यंमणिंशेषात्स्वयंप्रभुः ॥ प्रत्यवाचहरस्याज्ञानहंतव्याहिमादृशैः ॥ पार्थः शंभुप्रसादेनम
णिनाजीवनंपुनः ॥ प्राप्तातुयत्तास्तिष्ठंतुयोजयेस्यमणिं हृदि ॥ प्रथमंकर्णपुत्रपश्चात्पार्थस्य
धन्विनः ॥ उत्तिष्ठकर्णपुत्राद्यमणिस्तेहृदयधृतः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ धृतेमणौकर्णपुत्रस्य
शीर्षबाणैर्मिनंबभ्रुवाहस्ययुद्धे ॥ तथालग्नंवायसंबुंबकेनयथास्फुरद्भुनघातैर्विशिर्षी ॥ कृ
ल्लः कृल्लः केशवेतिब्रुवाणरणोपुनस्तस्तिष्ठतिष्ठेतिवीर ॥ बुबुंबेतलैकेशवोप्रहर्षान्नमस्कृतः ॥

ति

अब्रुवाणा कथं कुंतीनाशीर्वादं प्रयच्छति ॥ १०७ ॥ ॥ इति श्री महाभारते जैमिनि कृते आश्वमेधिके
 पर्वणि कृष्णस्य आगमनं नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ ॥ जैमिनि उवाच ॥ ॥ ततः कुंती प्रत्यवाच नागराज
 स्य कन्यकां ॥ नमस्कृता सिदेवित्वं सर्पिण्या विषदं धृया ॥ संलग्नया पार्थकरे भवती गौतमी नुकिं ॥
 तया सपन्नगस्त्यक्तः पुत्रं हंता यथा पुरा ॥ तथा हंसां प्रतंत्य क्ता त्वया वै राज कन्यया ॥ शापदं डेन
 लपनं मदीयं परिपोथय ॥ ॥ जैमिनि उवाच ॥ ॥ ततः सर्वाः प्ररुडुः सह कुंत्या महास्वनं ॥ हापां
 उवेति पतिताः सुवेषां पश्यतां मपि ॥ अथ शेषः प्रत्यवाच नमस्कृत्य जार्दिनं ॥ दृष्टी के राजग ना
 न्नाथ किमिदं वीक्ष्य सेतव्या ॥ धर्मराजस्य निखिलं कुलं मग्नं रसातले ॥ तदुद्धर कृपासिंधो
 मणिना नैव धार्यते ॥ यतः पाषाणजातीयो मज्जये नैव तारयेत् ॥ सुधापि सज्जलं च येन जननेन त्राशु
 ररक्तैः ॥ मग्नं कुलं मज्जयते पांडवस्य महात्मनः ॥ रुदनेन जनानां हि न पश्यामो वयं शिरः ॥ व्रगतं

गार्

कण पुत्रेण कृष्णः ॥ समुत्थिते कर्ण पुत्रेति पार्थस्तस्माद्बुधो विधिना तेन कृष्णात् ॥ यदोदेही मायया
 भिन्नं वः स्वयं प्राप्य स्वं विकारं स योत ॥ ते वीरक्षितः पन्नगैः सव्यसाची र्वीभिर्वीरैः कृष्णबाहु
 गुप्तः ॥ ते पुष्पवर्षवद्वृषुः सुराः स्वपार्थस्य दध्मुः विविधांश्च शरवान् ॥ आनंदितास्तदा सर्वे सैनि
 काः पांडवस्य ते ॥ ववदिरेथ संप्राप्ता कृष्ण कुंती मुरवान्प्रभन् ॥ वृषकेतुस्तदा वीरो नमस्कृत्या रिब
 लान्मुदा ॥ ददर्श तीमं कुंती च प्रदृष्ट्वा पुत्रदर्शनान् ॥ सर्वे ते संगता वीरा प्रद्युम्न प्रमुरवाः पुनः ॥ प्रवि
 ष्ठा ब्रुवन्नुवाहस्य पुरं कृष्णानुगान् ॥ सर्वे पुरस्तेः सुजनैः पूजिता वित्तसंचयैः ॥ सप्तदृष्टिं करे
 नायोनित्यं तेषां वसंयुतैः ॥ कुबेरतुर्विंशद्ये वृष्ट्या तैः शतशः पुरैः ॥ पताकिनं नादयुक्तं गजाश्वरथ
 मंडितं ॥ कुबेरनगराभ्यां शोभीक्षंतो विस्मिता भवन ॥ मुक्ताफलचतुष्के थसकृष्णं सव्यसाचिनं ॥
 सभायां बुधुवाहस्य स्त्रुपयंतो ब्रुवन्वचः ॥ ते वीरानागसहिता मात्रा पां कुरु पांडव ॥ पुत्रेण विजि
 ताश्चास्माहृतं सैन्या सम्यह कृताः ॥ सर्वत्र क्रयमन्विष्य पुत्रादकात्पराजयः ॥ गंगाशापेन ते जातपत

नन्ते धनं जय ॥ पुनः कृष्णप्रसादेन पश्य पुत्रस्य वैभवं ॥ वित्रांगदां प्रियां पार्थ द्वितीयां नागकन्यकां ॥ सं
 भावय महाभाग पुत्रं वीरं चलजितं ॥ गृहाण सकलं राज्यं पुत्रेण यदुपाजितं ॥ वासुदेव महाबुद्धिप्र
 बोधय धनं जय ॥ संगमश्च तयो कायः कुल्याः पुत्रकपोत्रयोः ॥ देवक्या भीमसेनेन जनन्या तयशा
 दया ॥ अथो मुरवश्च वीरो सो नाजुनं परिपश्यति ॥ त्यक्तकामो निजं देहं कलुषं स्वपितुर्वधात् ॥
 जैमिनिरुवाच ॥ ततः कृष्णेन संयुक्तं स्थापयित्वा निजासने ॥ पितुर्न प्राह पुत्रो सो बभूवो महो महाय
 माः साः ॥ हिमाचलं गमिष्यामि पातयिष्ये कलेवरं ॥ नान्यथा पातकं घोरं गमिष्यति कलेवरात् ॥ कृ
 ष्णसक्तस्य च गुरोर्हर्मकार्यं प्रकारिणः ॥ वधो न सुखदो मदात्तस्मात्त्यक्ष्ये कलेवरं ॥ भीमसेन उवाच
 यदिते पातकं गात्रे भवेद्दीरमहीतले ॥ न तिष्ठति समीपे ते देवकी नन्दनो हरिः ॥ यथा वयं ते पितरः पा
 तयित्वा पितामहं ॥ गुरुद्रोणं भानुपुत्रं स्थिताः कृष्णेन वीक्षिताः ॥ तथा त्वं जीव पितृको हरिणा पात्र
 नीकृतः ॥ तुरगं धर्मराजस्य त्यक्त्वा शोकं च पालय ॥ तव कागणानां पुत्रकृष्णाय पापकारिणां ॥ पंच

पातककर्तारः किं नृणां स्य न तारिताः ॥ तुर्ये युगे च संप्राप्ते मानवान् पापहरितान् ॥ पावयिष्यंति नामास्य
 विलोममिति तजसः ॥ कुतो दुःखं कुतो दैन्यं कुतः पापभयं नृणां ॥ येषां सङ्गावसंयुक्ता वाग्भावे कृष्णवादि
 नी ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ते कृष्णेन कृताः सर्वे वैरशोकविवर्जिताः ॥ प्रमोदिताश्च संतुष्टास्तस्मिन्माणि
 ६ पुरे नृप ॥ वादित्राणि च संजघ्नुर्दुर्नादानि स्फुरिषाः ॥ विस्मयन्तस्य युद्धस्य चरितं बभूवो निरे ॥ दृष्ट्वेकेतुं च
 कृष्णं च शशंसुः शेषसंयुताः ॥ भूमौ च तुरगं कृष्णः पंचमेदिवसेततः ॥ कुंती वधूभिः सहिता मुमुदेषोत्रमंदि
 ने ॥ गायन्ति गायकास्तत्र नृत्यन्ति स्म नन्दनयः ॥ मुदिता माधवो राजन पार्थ पुत्रं समन्वितं ॥ वरासनो वा
 पविष्टं इदं वचनमब्रवीत् ॥ वासुदेव उवाच ॥ वयं मुक्ता पुत्रकस्य स भीमाद्याश्च कस्य हि ॥ सुखेन पंचरा
 त्रं नो जातं पश्य धनं जय ॥ इदानीं भीमसेनाय सह कुल्याय शोदया ॥ उत्सृज्य सहितो वायं धर्मराजस्य गच्छ
 तु ॥ वित्रांगदा तथा यातु गृहीत्वा विविधं धनं ॥ प्रारंभं कारयन् त्वेते यज्ञे स्वेति मतिर्मम ॥ चिन्ता सुमहती
 राजा करिष्यत्यागते मयि ॥ सवान् पुत्रयुतश्चायं दृष्ट्वेकेतुं महाबलः ॥ हंसध्वजश्च वीरो सो तथान्यसंतुरस

१०१
ने
नेनर्त्तकीनां रजांसिवत् ॥ अस्मिन्नेव महावीरारणो यंदृश्यते कुतः ॥ स्वशक्त्या पतिताः केचित् केचि
नृकमुपागताः ॥ निर्धनानां मुतुष्टानां अल्पपौरुषकारिणां ॥ एतेषां कीदृशं युद्धं भाविष्यति ह्येधते ॥
ताम्रध्वज उवाच ॥ ॥ अन्येषां मैत्रवीराणां गणना काममाग्रतः ॥ वीरावचरणे धीरो बभ्रुवाहनकणजो
नारदपौरुषं रात्रावेतयोः संश्रुतं मया ॥ नरनारायणो तेन कथितो पार्थमाधवै ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च
युधुधानस्तथा परे ॥ एते कलसमा वीरा एते युद्धं भाविष्यति ॥ अर्धचंद्रेण वीरेण वाहिनी रचितां कुरु ॥
जन्यस्त्वनं वा प्रकरोति जनार्दनः ॥ देवदत्तपांडवश्च शंखं वादयते महेष्टशं ॥ तुरगाथं समायाति
रथनः शस्त्रपाणयः ॥ एवं विधानितरसा सज्जा युहे स्थितास्तदा ॥ सकलानि श्रयं वीयात्कलेनाथ
निरीक्षिताः ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ पार्थ ताम्रध्वजं पश्य ॥ पूरं जनं दनं ॥ अनेन विधृतः सोऽश्वेस्त्वदीय
स्त्वं वरक्षतः ॥ अत्र युद्धं व्यवसितं स्ममहं धीरपातनं ॥ मोचयांस्त्वं महारहं शंखं वादयस्व सुरैर्युयथा ॥ प्रद्युम्ना
वीरो बभ्रुवाहो पात्रिताः ॥ अत्र युद्धं करिष्यंति त्वं मया सहितो नृप ॥ रणात् मिंपरित्यज्य समंया ॥
देवेतो वजे ॥